Варненско Археологическо Дружество.

Сражението при Варна

Въ 1444 г.

(Съ 3 картини).

Печатница „ЗОРА“ — Варна.
1908.

Сражението до гр. Варна въ 1444 г.

ПОСВЕЩАВА СЕ

на

СВѢТЛАТА ПАМЕТЬ

на

ПОЛСКИЯ И МАДЖАРСКИЯ КРАЛЬ

ВЛАДИСЛАВЪ III

„ВАРНЕНЧИКЪ“

и

на всички други паднали до Варна въ сражението

въ 1444 г.

До Варна близу, днесъ кѫдѣ е глухо, пусто,
Въ поля блатисти и осамотени,
Стърчатъ отъ четири столѣтия,
Тѫжовно двѣ могили*) съ насипи зелени.
Това поле облива Черно море,
И чувашъ шумъ на морскитѣ талази,
На истокъ виждашъ Варненскитѣ кули,
На западъ въвъ мѫгла Балканский гребенъ гази.
У тѣзъ могили надалечъ отъ Полша,
Почива тихо храбра четица юнашка,
Погинала съсъ краля си за Кръста,
Що сявга билъ е знаме и хвала Поляшка**).

---

*) Разбиратъ се двѣтѣ могили, наречени „Мешели-Тепе," които се намиратъ близу до с. Паша-кьой. На една отъ тѣзи могили е билъ поставенъ прѣзъ кримската война (въ 1856 г.) паметникъ на Владислава отъ поляци (гледай статийката „Владиславовия паметникъ").

**) Тѣзи стихове е прѣвелъ отъ полски Др. Хр. Кесяковъ (сравни „Владиславовия паметникъ").

Сражението при Варна въ 1444 г.

(Съставилъ Георги Димитровъ, учитель въ мжжката гимназия).

I.

История на войната.

Въ онова врѣме папата Евгений IV много се интересувалъ:

1) да отбие вниманието на Европа отъ Събора, свиканъ въ гр. Базилия, за да ограничи папскитѣ злоупотрѣбления и

2) да помогне на византийския императоръ Иоанъ Палеологъ, който петь години по-рано, въ врѣме на другъ единъ Съборъ, станалъ въ гр. Флоренция въ 1439 г., бѣ се отказалъ да накара източната черква да се подчини на западната, но съ условие и папата да му даде прѣдварително или да накара европейски държави да му дадатъ помощь противъ всѣкидневно застрашаващитѣ столицата му турци.

За тая цѣль тоя папа сполучилъ да убѣди младия полски и маджарски краль Владиславъ III [1]) за да се тури на чело на една нова кръстоносна война, като за разноскитѣ на тази експедиция му подарилъ за двѣ години всички папски приходи [2]), съ слѣдующия планъ:

Най-напрѣдъ, негодующия противъ султана азиатски сатрапъ на Караманлия Али-бей, като членъ на християнския съюзъ и той, макаръ и не християнинъ, на чело и на други още сатрапи щѣлъ да възтане, като нахлуе въ султанъ-Мурадовитѣ малоазийски владѣния. Вслѣдствие на това султанскитѣ европейски войски щѣли по необходимость, да заминатъ за въ Азия и така Европа щѣла да се отърве отъ една голѣма часть на турската армия. Слѣдъ туй веднага християнска флота отъ папски, венециянски, генуезки и герцогско-

[1]) Роденъ въ 1424 г., а провъзгласенъ и за маджарски краль въ 1440 г., т. е. той биль на възрасть 16—17 год.

[2]) Тъй наречените приходи на св Петъръ.

бургундийски кораби[1]) щѣла да завладѣе Галиполско-Дарданелскитѣ тѣснини, за да попрѣчи на обратното заминаване и завръщане на султанскитѣ войски изъ Азия пакъ за Европа, като за сѫщата цѣль цариградската императорска флота щѣла и тя да пази Босфора. — А въ това врѣме, когато султанътъ щѣлъ да се бие въ Азия, съюзницитѣ отъ западна Европа щѣли да навлѣзатъ въ Тракия[2]). Така бѣше скроенъ планътъ.

Султанъ Мурадъ II пакъ, подозирайки постояннитѣ приготовления и шушукания на християнитѣ и за да печели, види се, врѣме, за да се приготви и той[3]) — прѣдложилъ на краля Владиславъ примирие за 10 години, което се е сключило въ Сегединъ (въ Унгария), а санкционирано съ подписитѣ и клѣтвитѣ на султана и краля върху корана и евангелието[4]).

Споредъ тоя договоръ султанътъ се задължи:

1) да отстѫпи на Георги Бранковичъ всички крѣпости въ Сърбия и Херцеговина, като му своеврѣменно повърне двамата му синове заедно съ всички други заложници и плѣнници съ 200 хиляди златни гулдени.

2) цѣло Влашко да бѫде подъ суверенитета на Унгария.

3) да повърне на Георги Кастриоти Скендеръ-бей цѣлокупна бащината му територия и хегемония.

4) да брои 70 хиляди минцове (дукати) за откупъ и освобождение на султанъ-Махмудовия зеть Джелепъ, който въ едно прѣдишно сражение (1443 г.) бѣ попадналъ въ рѫцѣтѣ на маджаритѣ като плѣнникъ.

5) да дава кралю Владиславу 25 хиляди войници за всѣка прѣдприемана отъ него война и

6) отнимаха му се и всички други владѣния съ изключение на *една часть отъ България*[5]).

---

[1]) Г. Кехлеръ „сраженията при Никополъ и Варна.“ Бреславъ 1882 (на нѣмски). стр. 40.

[2]) M. C. Paganel. Histoire de G. Castrioti Skander-beg.

[3]) Особенно слѣдъ нѣколкото поражения, които той бѣ прѣтърпѣлъ въ Маджарско и България прѣзъ 1412—1444 г.

[4]) Cantemir Histoire de l'agrandissement et de la décadence de l'empire ottoman 1300—1711.

[5]) Jirecek „Geschichte der Bulgaren“ str. 364. — J. Caro „Geschichte Polens“ IV. 139. — Кехлеръ стр. 40 — Paganel. I. II

И така султанътъ, опованъ на сключения договоръ, бѣ заминалъ съ войската си, за да потуши появившитѣ се безредици и въстанови разклатената тамъ тишина, тъй като горѣспоменатиятъ сатрапъ на Караманлия Али-бей дѣйствително бѣ възстаналъ противъ него и бѣ даже завладѣлъ нѣкои градове и султански крѣпости въ Азия. Но туй възстание скоро било потушено отъ султана. Слѣдъ това той се оттегли отъ властьта, като на мѣстото си оставилъ и провъзгласилъ за наслѣдникъ втория си 14 годишенъ синъ Мохамедъ II, слѣдъ смъртта на първия му синъ Алаединъ.

Прѣнесенитѣ обаче отъ Европа султански войски се намирали още въ Азия, когато Франческо Кондолмиеръ, флорентийски кардиналъ, внукъ на папа Евгений IV и адмиралъ на папската флота — съобщи на Владислава, че заминава съ флотата си за Галиполъ, за да попрѣчи на връщането на непріятеля въ Европа и че султанскитѣ европейски войски всички се намирали въ Азия, съ изключение на нѣкои само слаби ордии и табури, останали въ Тракия, като сжщеврѣменно го канилъ да тръгне и той часъ по-скоро съ съюзницитѣ си, за да ги унищожи окончателно и отърве християнството отъ тоя бичъ. — Едно съ подобно съдържание писмо е получилъ Владиславъ и отъ цариградския императоръ[1]).

Вслѣдствие на това въ единъ съвѣтъ, държанъ отъ първенци (магнати) въ кралството, въ който присжтствувалъ и римския папски прѣдставитель кардиналъ Юлиянъ Цезарини, който подпомогнатъ и отъ прѣдставителитѣ на Англия, Франция, Венеция, Генуа, Арагония и отъ Бургундския дукъ, Медиоланъ и Флоренция, държалъ една разубѣдителна рѣчь, слѣдъ която се зе окончателно рѣшение: че краль Владиславъ можелъ и бѣ длъженъ да си не пази клѣтвата прѣдъ видъ на това, че сжществуваха по-раншни договори, сключени съ папата и другитѣ всички членове на свещения съюзъ, чийто прѣдседатель бѣ Владиславъ, и, слѣдователно, сключениятъ новъ договоръ съ султана оставалъ, като противенъ на първитѣ, безъ сила и безъ послѣдствие.

И така Владиславъ на чело на съюзнитѣ войски прѣминалъ прѣзъ Дунава при Оршова на 20-й септемврий 1444 г.

---

[1]) Paganel, liv II.

и се опѫтилъ къмъ Варна, централизационенъ съюзнически войсковъ пунктъ. Оттукъ щѣли да се качатъ на съюзнически кораби, за да заминатъ за Цариградъ, да го защищаватъ и да спечелятъ по край другото и унията. Сѫщеврѣменно и византийския императоръ се готвѣлъ да подѣйствува съ всичкитѣ си сили за унищожението на останалитѣ въ Европа турски войски. Очакваше се да дойде на помощь съ 15—20 или 25—30 хиляди войска и албанецътъ Георги Кастриоти Скендеръ-бей. Само сръбскиятъ деспотъ Георги Бранковичъ отказалъ съучастието си.

Въ сѫщность, прѣминаването прѣзъ Дунава трѣбвало да стане на 1 септември[1]). Обаче прѣчкитѣ сѫ били много; врѣмето кратко; наемницитѣ почнали да се разотиватъ, вслѣдствие съобщението на сключеното примирие, а тѣ бѣха ядрото и базата на цѣлата експедиционна армия. Отъ друга страна много малко голѣмци взимали участие въ експедицията доброволно. Отъ Полша пъкъ никаква помощь не се очакваше. Само една малка часть наемници-поляци зимаха участие и то отъ ненависть къмъ маджаритѣ, които мразели до крайность.

Тогава везиритѣ-съвѣтници на младия султанъ, пращатъ писмо до стария султанъ въ гр. Магнезия[2]) съ слѣдното съдържание, както казва Hammer[3]): „Синъ ти, царю, е младъ и неопитенъ, па и не иска да слуша нашитѣ съвѣти. Затова, ела ти часъ по-скоро, защото народътъ ни се намира въ опасность да изгине отъ гявуритѣ и твоята душа ще бере грѣхъ за това.“ Това писмо щомъ като получи стариятъ султанъ и като се научилъ за прѣминаването на кралъ Владислава прѣзъ Дунава, веднага съ 40 хилядна войска тръгналъ за Европа. Отъ Азия въ Европа той прѣминалъ по брѣговетѣ на Босфора съ генуезки и венециянски кораби, като за всѣки войникъ платилъ прѣвозно право по една жълтица (алтѫнъ). Казва се, че тия кораби сѫ били гешевтарски[4]). По-за вѣр-

---

[1]) Кехлеръ. стр. 41.

[2]) Тука се оттеглилъ той да прѣкара живота си подъ политѣ на Сипилъ при р. Хермосъ, заедно съ двамата негови най-вѣрни служители Исакъ-паша и главния виночерпецъ Хамза-бей (Paganel liv. II).

[3]) Histoire de l'empire ottoman et Turco-graecia. liv. I p. 5. — Иоанъ Николау „Одисосъ“ (Варна). На гръцки. Стр. 149 подзаб. 1.

[4]) Paganel liv. II.

ване е, че сѫ били съюзнически, които отивали за Варна, гдѣто и се очаквали, и че сѫ били спрѣни и употрѣбени отъ турцитѣ за прѣминаването имъ. — Още на 7 ноември, когато християнската войска се намирала близу до Провадия, кардиналътъ Юлианъ Цезарини получилъ скрѣбното извѣстие отъ кардинала Франческо Кондолмиеръ, командантъ на флотата: че Мурадъ се спогодилъ съ караманския сатрапъ и съ 40 хилядна войска прѣминалъ прѣзъ морето по-долу отъ Галиполъ и че флотата му не била виновата за туй прѣминаване, тъй като турцитѣ се прѣхвърлиха на европейския брѣгъ тайно подъ закрилата на нощната тъмнина съ малки кораби и пр. [1]).

Въ сѫщность, обаче прѣминаването стана, споредъ турскитѣ източници, отъ най-тѣсното мѣсто на Босфора, гдѣто именно се намира тъй наречениятъ Анатоли-Хисаръ [2]). За прѣминаването отъ Босфора на мнѣние сѫ и Hammer [3]) и Barletio [4]).

Въ това врѣме Владиславовата войска, състоеща се отъ 20 хилядна конница (отъ които 4-тѣхъ хиляди власи) и двѣ хиляди голѣми обозови каруци, подъ прѣдводителството въ авангарда на прочутия Янко Гуниади и на Владислава въ авангарда, слѣдъ прѣминаването ѝ прѣзъ Дунава, като пѫтувала сѐ покрай сѣвернитѣ поли на Стара-планина, скоро е пристигнала въ Варна отгдѣто било прѣдвидено, както казахме, да се качи на корабитѣ на съюзнитѣ венециянци и генуезци, за да стигне часъ по-скоро въ Цариградъ за да го защити Краля го съпровождаше и Юлиянъ Цезарини въ качество началникъ на кръстоносцитѣ, които, въпрѣки че взеха орѫжието въ името на Исуса Христа, обаче опустошиха всички православни черкви, колкото срѣщнали по пѫтя си. Тая войска прѣдъ очитѣ на самия кралъ Владиславъ ограбвала, обирала и опустошавала християнскитѣ черкви само за това, че сѫ били схизматични. Съ това губиха се симпатиитѣ на населението. Царьтъ викалъ, но гласътъ му бѣ иеремиевъ въ

---

[1]) Andreas de Palatio. „Litterae de cl. de Varnensi“ стр. 27. — Dlugoss „Historia polonica“ стр. 802.

[2]) „Leuenclavius. Chronica türkischer Nation und die Pandecten.“ стр. 258. — Zeissberg. Zeitschrift für oester. Gymnasien, стр. 95.

[3]) I. 462.

[4]) Mar-Barletio. Vita Scanderbegi (Кехлеръ стр. 45—46).

пустиня[1]). Много, наистина, бие въ очитѣ ограбването и изгарянето на християнскитѣ черкви отъ страна ни кръстоносцитѣ, като че-ли тѣ носили полумѣсецътъ, а не кръста, за емблема; защото подобни екцентрични дѣяния се позволяватъ само на полумѣсецоносци, а не и на кръстоносци. Тази ли бѣше цѣлта на експедицията?! . . .

На 16 октомврий християнската войска (само 16 хиляди) се намирала прѣдъ Никополъ, когато пристигнаха 4-тѣхъ хиляди конница на влашкия войвода Владъ Дракулъ, която той му бѣ изпратилъ въ знакъ на вѣрность и съгласие. По-нататашниятъ походъ къмъ Варна се описва въ отдѣлна статия: „Походътъ на Владислава прѣзъ България.“ (гледай). На 9 ноември кралътъ пристигна въ Варна и се е разположилъ на лагеръ, на западъ отъ града[2]).

Но краль Владиславъ, слѣдъ пристигането си въ Варна, се чудѣлъ за медлението и закъсняването на съюзническитѣ венециянски и генуезки кораби: па, като се научилъ и за прѣминаването на Мурада въ Европа, се е възмутилъ, разболелъ се е, трѣска го е обхванала и биде принуденъ да се бави по пѫтя и така да даде врѣме, по неволя, на султана да прѣмине Стара-планина и да пристигне къмъ Варна въ сѫщи день, когато пристигна Владиславъ. Султана се разположилъ на лагеръ нѣщо 4 мили на западъ отъ Варна[3]).

Султанъ Мурадъ прѣзъ първата половина на октомврий се намиралъ въ Одринъ. Оттукъ той прѣзъ Балкана се упѫтилъ къмъ Търново, гдѣто стигналъ въ края на октомврий и веднага се упѫтилъ за Никополъ. По пѫтя намѣрилъ диритѣ на християнитѣ, вървѣлъ по тѣхъ четири деня наредъ, отстоящъ сѐ единъ день назадъ и вечерьта на 9-й ноември пристигналъ и се е разположимъ на лагеръ срѣщу Владиславовия лагеръ[4]).

Още вечерьта се забѣлѣза турската войска отъ огньоветѣ въ разстояние на $1^1/_2$ мили или 5 хиляди крачки[5]), а споредъ Калимаха[6]) на 4 хиляди крачки. Но е възможно да е станала

---

[1]) Hammer II. p. 307. — Paganel II. — Кехлеръ, стр. 41—43.

[2]) Кехлеръ, стр. 47.

[3]) Paganel II.

[4]) Кехлеръ, стр. 47—48.

[5]) Palatio и Dlugoss.

[6]) Callimachus. Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi.

нѣкоя оптична измама и тогава и $1^1/_2$ мили (4 или 5 хиляди крачки) трѣбва да се увеличи 4—6 пѫти, т е, разстоянието трѣбва да е било 6—9 мили (20—30 или 16—24 хиляди крачки)[1]).

Кралътъ тутакси разпоредилъ всичко, що трѣбваше, като далъ заповѣдь всички да сѫ на щрекъ за въ всѣки случай. Сутриньта рано свикалъ воененъ съвѣтъ. Кардиналътъ Юлиянъ Цезарини прѣдложилъ да се укрѣпатъ врѣменно до пристигането на флотата (па и на Скендеръ-бей, разбира се). Това потвърдиха и другитѣ епископи и нѣкои отъ маджарскитѣ голѣмци (магнати). Гунияди се възпротиви прѣдъ видъ, че сътая постѫпка турцитѣ ще се насърдчатъ и окуражатъ, а християнитѣ обратно. Прие се мнѣнието на Гунияди отъ краля и отъ всички да се не дава почивка на неприятеля, ами да го нападнатъ веднага[2]). Гунияди въ една дълга и пламенна рѣчь доказалъ до колко врѣдно могло да бѫде мнѣнието на Цезарини, а именно: че подобни барикади може нѣкакси да послужатъ като прибѣжище за една отблъсната и разбита войска, а нѣматъ си мѣстото и значението за побѣдители: че побѣдитѣ се печелятъ съ инициативата и съ бързината, на колкото се може по-силни движения: че само така може да се зачуди неприятелтъ и да се окуражи една армия, когато затварянето въ едно укрѣпление обезкуражава приятелитѣ и окуражава неприятелитѣ: че съвсѣмъ смѣшно би било да се очаквало нѣщо отъ флотата, защото войницитѣ-моряци на флотата сѫ пѣши и можели да служатъ въ нѣкаква операция по сухо до толкова, колкото, конницитѣ по море.

Тъкмо на 9 ноември наредиха се въ боевъ редъ една срѣщу друга двѣтѣ неприятелски войски:

А.

Споредъ Paganel (II). както слѣдва:

I. Християнска войска:

(Подъ главната обща команда на Янко Гунияди).

1) *На лѣвия флангъ (крило)* бѣха власитѣ съ 5 маджарски легиони, подкрѣпявани и прѣдпазвани отъ блатата и езерото (Девненско).

---

[1]) Кехлеръ, стр. 47.

[2]) Paganel. II. Кехлеръ, стр. 49—50.

2) *На дъсното крило*, прострено къмъ града, бѣха всички останали маджарски сили съ черното унгарско знаме, защищавано отъ знаменосеца Франга, отъ Ерлавския епископъ и отъ кръстоносцитѣ подъ командата на Юлиянъ Цезарини.

3) *На ариергарда* задъ тия два фланга и най-близо до града, за запазване тилътъ на войската, багажитѣ и другитѣ военни провиянти и пособия, бѣха наредени подъ командата на Варадинския епископъ, поляшки роти съ знамето на св. Владиславъ и легионитѣ на Ласко Бобричъ, а въ *центра* имъ стоеше Владиславъ съ само 50 конници-тѣлохранители, подъ знамето на св. Георги, носено отъ Стефанъ Баторъ.

II. Турска войска:

1) *Дъсното крило* се е командувало отъ румелийския бегларъ-бей Турханъ-паша.

2) *Лъвото крило* се е командувало отъ анадолския бегларъ-бей Караджа-паша.

3) *Въ центра* бѣ султанъ Мурадъ съ яничеритѣ подъ командата на Язиджи Тоганъ, имайки прѣдъ себе си една долинка (дере), по всѣка вѣроятность Планово дере. А отъ долчинката, покрай която бѣ поставилъ забито едно дълго копие съ нарушения отъ Владислава договоръ, като знаме, въ видъ на позивъ и протестъ прѣдъ божията правда и

4) Най-назадъ бѣха багажитѣ и камилитѣ.

Б.

Споредъ Кехлеръ (стр. 53—58), така:

I. Християнска войска:

1) *Лъвото крило* близу до езерото: 5 маджарски знамена отъ наемницитѣ на Гунияди и на нѣкои маджарски голѣмци [1]) (барони) подъ командата, споредъ турскитѣ лѣтописци [2]) на нѣкой си Кара Михалъ (Черний Михаилъ) [3]).

---

[1]) Кехлеръ стр. 53. Palatio стр. 29, Dlugoss стр. 804. — M. Beheim. Von dem König Ladislaus, vie er mit den Türken streitet (Издание отъ Караянъ въ „Quellen und Forschungen zur Geschichte der vaterländischen Litteratur und Kunst") vers. 354—360.

[2]) Leuenclavius. Pandectes, стр. 59. — Bonfinius. Rerum ungaricarum decades.

[3]) Beheim v. 359.

2) Въ *центра* на цѣлата боева линия на дѣсно отъ лѣвото крило: кралтъ съ своитѣ тѣлохранители — маджари, поляци, и наемници раздѣлени на двѣ групи по двѣ хиляди конници[1]), отъ които едната съ знамето на краля, носено отъ поляка Latscham Lasslave, другата съ знамето на св. Георги, носено отъ Стефанъ Батори. А свитата на краля била отъ 500 души[2]).

3) *Дѣсно* крило: 5 знамена (4 маджарски и едно кръстоносци отзадъ) съ свой началникъ, подъ генералната команда[3]) на Велико-Вардайнския епископъ Johann Dominis. Калимахъ казва, че имало още едно знаме на *деспота*[4]) безъ неговото присжтствие.

4) Генераленъ *ариергардъ:* власитѣ задъ центра на маршлинията.

5) Най-назадъ и най-близу до града: обозитѣ съ всички потрѣбности за войската, защищавани и запазвани отъ артилерия, състоеща се отъ леки машини (за мѣтане камъни) и топове отъ малъкъ калибръ за хвърляне оловени гюленца.

Всичко 13 или 14 знамена по редъ (съ каруцитѣ и артилерията заедно), споредъ Beheim-Кехлеръ, така:

Дѣсно крило:

1) Знаме отъ поляци подъ команда на I. Dominis Велико-Вардайнския епископъ и главно командующъ на цѣлото дѣсно крило.

2) Знаме отъ кръстоносци подъ команда на папския легатъ кардиналъ Ю. Цезарини.

3) Знаме отъ кръстоносци подъ команда на Симонъ Розгонъ, ерлавский епископъ.

4) Знаме отъ кроати подъ команда на магнатъ Францъ Thalocz.

5) Знаме отъ бошнаци подъ команда на тѣхния епископъ Rafael Hercog von Zegev.

---

[1]) Ibidem v. 335—340.

[2]) Ducas. Corpus hist. byzant. (t. 21), стр. 23. — Beheim 8. 773. Кехлеръ стр. 54.

[3]) Palatio стр. 30.

[4]) Кехлеръ стр. 55 подзаб. 1.

Центъръ:

6) Знаме отъ кралски тѣлохранители — маджари и поляци. Знаменосецъ Latscham Lasslave.

7) Знаме отъ кралски наемници. Знаменосецъ Стефанъ Батори.

Лѣво крило:

8) Знаме отъ наемници транзилванци.

9) Знаме отъ наемници секлери (транзилвански маджари).

10) Знаме отъ наемници на Гунияди.

11) Знаме отъ наемници на магнатъ или баронъ Arasdiartsch.

12) Знаме отъ наемници на войвода Черний Михаилъ.

Ариергардъ:

13) Знаме отъ власи.

14) Знаме отъ колесници и артилерия.

А за да се не намалява войската въ полесражението, пазенето на градскитѣ стѣни на гр. Варна и на Галата бѣ оставено и повѣрено на самитѣ жители. Това обаче е било много опасно, че въ случай на поражение градскитѣ врати можеха да останатъ затворени и за християнската войска, което и дѣйствително стана [1]).

Споредъ Кехлеръ [2]) християнитѣ бѣха се разположили на височинитѣ съ лѣвото крило и съ центра къмъ изтокъ отъ бившето село Кадж-кьой въ точно сѣверна посока и направление. А лѣвото крило стоеше отъ Варна 1000 шага, а дѣсниятъ до подножието на планината — около 2000 шага.

II. Турска войска:

Първа линия:

1) *Дѣсно крило* (срѣщу християнското лѣво): спахиитѣ [3]) — европейска турска кавалерия подъ командата на Даутъ-

---

[1]) Palatio стр. 29 и 36.

[2]) Кехлеръ стр. 53.

[3]) Били раздѣлени на 4 категории и получавали на день 12—40 аспри (пари). Оржжията имъ: сабя, късо или дълго копие съ малъкъ прѣпорѣцъ, буздуганъ (топусъ), стрѣли, шлемъ, щитъ или ризници, направени отъ сплетени верижки или направени отъ люспи. Само една четвърта часть отъ тѣхъ сж били турци, а останалитѣ ренегати (Кехлеръ, стр. 19—20).

паша, наредени въ права линия по отдѣлни съ интервали ескадрони.

2) *Лѣво крило* (срѣщу християнското дѣсно): спахиитѣ — азиятска турска кавалерия подъ командата на Караджа-паша, наредени сжщо.

Втора линия:

1) Яничаритѣ[1]), образували карѐ задъ първата линия, подъ командата на Язиджи Тоганъ[2]). Но има мнѣние, че тѣ образували центръ на първата линия[3]).

2) Камилитѣ съ обозитѣ задъ карѐто на яничаритѣ. Но има мнѣние, че камилитѣ бѣха прѣдъ фронта на яничаритѣ[4]).

Третя линия:

(Разположена, по прѣдложение и въображение на Кехлеръ (стр. 58) задъ яничаритѣ и камилитѣ сжщо така, както и спахиитѣ на първата линия):

1) *Дѣсно крило:* спахиитѣ на Високата Порта.

3) *Лѣво крило:* спахиитѣ на Високата Порта.

Четвърта линия:

(Разположена задъ планината и тъкмо срѣщу дѣсния християнски флангъ):

1) *Дѣсно и лѣво крилѣ*: акинджиитѣ[5]) — нередовна кавалерия отъ доброволци.

2) *Центръ:* азапитѣ[6]) (пѣхота, подържана отъ околийскитѣ общини) разположени между двѣтѣ крила на акинджиитѣ.

---

[1]) Тѣ носили стрѣли, мечове, ханджари, щитове за запазване гърдитѣ и прѣднитѣ слаби страни и бѣли шапки. Получавали на день 4 аспри и повече (Кехлеръ, стр. 20—21).

[2]) Paganel II.

[3]) Кехлеръ стр. 57—58, подзаб. 5.

[4]) Кехлеръ стр. 58.

[5]) Тѣ бѣха въоржжени, както и спахиитѣ. За тѣхна заплата служила плячката, отъ която обаче $^1/_{10}$ давали на султана и $^1/_{10}$ на началника си. Въ врѣме на походъ тѣ бѣха разузнавачи. А въ сраженията тѣ подкрѣпвали двата фланга на цѣлата войска. (Кехлеръ стр. 21).

[6]) Тѣ получавали отъ общинитѣ три дуката на мѣсецъ. Тѣ бѣха просто стрѣлци. Но служили и като пионери и корабостроители. Тѣ се различавали отъ яничаритѣ по червенитѣ си чалми (Кехлеръ стр. 21 и подзаб. 4).

Освѣнъ тия сили, въ турската войска намираха се и безбройни пионери [1]).

Споредъ Кехлеръ (стр. 51) турцитѣ бѣха се разположили на сѣверъ отъ с. Индже-кьой. Тамъ има двѣ тепета — Санджакъ-тепе и Мурадъ-тепе. На послѣдното бѣше поставено копието съ нарушения договоръ [2]). На сжщото това тепе Мурадъ въздигналъ послѣ триумфална колона съ надписи [3]).

Тука бѣ центърътъ на турцитѣ. Това мѣсто отстои на западъ отъ Варна 10 хиляди крачки [4]).

Яничаритѣ, споредъ Beheim [5]) бѣха на брой 12 хиляди и повече, когато споредъ Palatio [6]) само 5000.

Акинджиитѣ, споредъ Beheim, бѣха 16 хиляди [7]).

Спахиитѣ, пъкъ въ ония врѣмена, споредъ Ранке [8]) бѣха повече по потекло и езикъ сърби. Споредъ сжщия [9]) бѣлградскитѣ яничари наричали своитѣ началници: даудъ.

Изобщо турската войска възлизала на брой до сто хиляди [10]), като се има прѣдъ видъ, че къмъ 40-тѣ хиляди отъ Азия присъединиха се и нѣколкото хиляди, останали въ Европа, за запазване границата и крѣпоститѣ, както и гарнизонитѣ, пристигнали изъ България слѣдъ напущането или прѣдаването отъ тѣхъ на християнитѣ крѣпоститѣ [11]). Самиятъ Гунияди изброява турскитѣ сили при Варна до 105 хиляди. А пъкъ Palatio [12]), по слухове и прѣдания, ги възкачва до 120 хиляди души [13]).

---

[1]) Leuenclavius. Historia musulmaniae Turcorum. стр. 514. — Кехлеръ стр. 57.

[2]) Kanitz. Donau-Bulgarien und der Balkan. III. стр. 132.

[3]) Калимахъ стр. 179.

[4]) Кехлеръ, стр. 51. подзаб. 1.

[5]) стр. 44., стих. 752.

[6]) стр. 32.

[7]) Кехлеръ, Стр. 59, подзаб.

[8]) L. Ranke. Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen. Прѣв. на руски отъ П. Бартенева и прѣводъ на гръцки отъ Александъръ Н. Кости. Гл. III.

[9]) ibidem гл. IV. подъ заб.

[10]) Кехлеръ стр. 58.

[11]) Вижъ по-горѣ 9-й ноември. Zeissberg стр. 113.

[12]) Стр. 36.

[13]) Кехлеръ стр. 58.

Но всичко това сѫ частни мнѣния по прѣдположения и слухове. Исторически е обаче извѣстно, че турцитѣ сѫ били само 40 хиляди и че на помощь на султана пристигналъ нѣкой си Мехмедъ (вѣроятно Никополскиятъ гарнизоненъ началникъ)[1]), за който Дуксъ казва[2]): „Тѣзи пъкъ (войски) на Мехмеда, като се научили за прѣминаването на Мурада, за единь день се събрали и за два дни пристигнали въ Варна.“ Въ основа на туй число Paganel и др., правятъ плана на сраженето. А пъкъ Кехлеръ направилъ плана-скицата си възъ основание, както самъ изрично това казва[3]) на описанитѣ отъ поета Beheim знамена и знаменосци на отдѣлнитѣ отреди и войскови отдѣления, като самъ пакъ Кехлеръ не отрича, че Beheim ималъ свѣдѣния за всичко, описано отъ него, отъ простъ единъ войникъ, на име Hans Märgest, който излежалъ цѣли 16 години въ турски затворъ. Поетътъ Beheim[4]) прѣдставлява всички знамена поставени на единъ редъ, а въ фронта и во главѣ истия кралъ. Но, както стиховетѣ въ една поема се нареждатъ, единъ подиръ другъ равномѣрно и ритмично, надали и войскитѣ се нареждатъ така въ врѣме на сражение, както въ случая съ кралъ Владислава на чело и въ фронта изложенъ срѣщу неприятеля!

Така че християнитѣ имаха задъ гърба си гр. Варна, когато турцитѣ бѣха обърнати къмъ тоя градъ, имайки срѣщу си изходящето слънце. А двѣтѣ войски дѣлеше суха и пѣсъчлива долина, много удобна за кавалерийски движения[5]).

Сутриньта на другия день, 10-й ноември, прѣди да се започне сраженето, зловѣщь силенъ вѣтъръ и буря неочаквано разпокѫсали всичкитѣ знамена на маджаритѣ. Тъкмо тогава главнокомандующиятъ Янко Гунияди на чело на маджаритѣ нападналъ лѣвото неприятелско крило, което и разпръсналъ. Сѫщеврѣменно, отъ друга страна, и лѣвото християнско крило нападнало дѣсното неприятелско крило, като сполучилъ да го разбие и съ голи шашки да мине прѣзъ не-

[1]) Кехлеръ стр. 47, подзаб. 3.
[2]) Сар. XXXII.
[3]) Кехлеръ, стр. 38 подзаб. Срав. и стр. 51.
[4]) Стр. 335—340 и 352—360. Кехлеръ стр. 53—55.
[5]) Кехлеръ стр. 59.

приятелския лагеръ и да стигне чакъ до самата палатка на султана [1]). А споредъ Кехлеръ [2]), своеврѣменно и власитѣ се вмъкнали прѣзъ разбититѣ неприятелски редове и се намѣрили на тила изотзадъ султанъ-Мурадовата позиция при камилитѣ. Уплашени спахиитѣ се разпръснали по близкитѣ градища и разгласили, че Мурадъ се напълно поразилъ и умрѣлъ. Азиятцитѣ даже зимаха дишанието си чакъ до Галиполъ прѣзъ Одринъ, отгдѣто всички турци се готвѣли да се върнатъ въ Азия [3]).

Въ този критически моментъ, султанътъ, разочарованъ и самооболщенъ отъ геройскитѣ подвизи на християнитѣ, слисанъ и отчаянъ, се готвѣлъ да отстжпи, за да се спаси [4]). Но отблъснатиятъ отъ Янко Гунияди Караджа-пашовия флангъ бѣ не безъ порядъкъ отстжпилъ и се съсрѣдоточилъ къмъ центра, гдѣто бѣше султанътъ съ яничаритѣ. Въ сжщия моментъ Караджа-паша се обърналъ къмъ султана и му казалъ: Господарю, не оставяй войската си; падни, ако е нужно, но падни славно! Язиджи Тоганъ се нахвърлилъ върху Караджата, за да накаже благородната му дързость, но биде убитъ отъ единъ маджаринъ. Султанътъ насърдченъ отъ тия думи на Караджата и за да насърдчи неразпръсналата си още окончателно войска, вдигналъ ржцѣтѣ си къмъ небето и извикалъ велегласно: „Ей Исусе! Ако Ти си дѣйствително Богъ, както твърдятъ християнитѣ, накажи ги за клѣтвонарушението.“ Съ това той, дѣйствително, сполучилъ да внуши и възпламени новъ куражъ на войската си и да прѣтърпи до край силнитѣ и люти нападения на Гунияди [5]).

Но кралътъ напусналъ позицията си, тръгналъ съ конницата си и, се намѣрилъ прѣдъ камилитѣ, погледътъ и мечението на които внушиха на конетѣ му страхъ и трепетъ. Тука Гунияди се срѣща съ краля. Акинджиитѣ и азапитѣ по-напрѣдъ, като слизали отъ планината, бидоха отблъснати; сега тѣ повторно слизали и се отправяли къмъ обозовото укрѣпление. Гунияди поканилъ краля да се върне на мѣстото си. Краля връщайки се, напада слѣзналитѣ отъ планината

---

[1]) Paganel III.
[2]) Кехлеръ стр. 61—62.
[3]) Кехлеръ стр. 63.
[4]) Кехлеръ стр. 63.
[5]) Paganel liv. I.

неприятели, които отблъснати сега втори пѫть, оставиха на полето около три хиляди трупа. Гунияди сега още повече настоявалъ и молялъ краля да се върне на първото си мѣсто, което и да не напуща, безъ неговото (на Гунияди) мнѣние и съгласие, и да не напада той — кралътъ лично неприятеля, ами да се върне и прибере войската си въ първото мѣсто, докато още имало врѣме. Иначе, казваше му Гунияди, ще настѫпи катастрофа и погромъ, бѣгъ и паника на всинца ни. Дълженъ е билъ кралътъ, казваше му Гунияди, прѣди всичко да пази живота си не само за поданицитѣ си, а и за цѣла Европа, която бѣ застрашавана. Кралътъ наистина, се върна на мѣстото си. Обаче поляшката му свита, която съ завистливо око слѣдвала подвизитѣ на Гунияди, наклеветила го прѣдъ краля и му го е прѣдставила за дързъкъ надменникъ и пустославенъ човѣкъ, който желаелъ да дава на краля си заповѣди, вмѣсто да получава [1]). Кралътъ се разубѣдилъ и отвлѣкълъ отъ тия клевети и козни поляшки и съ 500 души само избрани конници (като оставилъ, види се на първата си позиция останалитѣ около него за въ всѣки случай) се впусналъ срѣщу яничаритѣ и сполучилъ да стигне тъкмо при самия султанъ, върху когото и вдигналъ сабята си, за да го удари. Но не сполучи. Той тамъ, подобно на едно невинно гълѫбче, е попадналъ въ ноктитѣ на най-хищния яничерски ястребъ: защото своеврѣменно двама яничери повалиха коня му заедно съ него, като единиятъ отъ тѣхъ, на име Хамуза (споредъ Franges) или Теризе (споредъ Chalcocondylas) ударилъ съ секира и отрѣзалъ прѣднитѣ (или заднитѣ) крака на коня; а другиятъ, на име Ходжа (или Коджа) — Хисиръ или Хезеръ-бей изъотзадъ ударилъ съ копие Владислава по главата, която и отсѣкълъ, натикналъ я въ копието си, издигналъ я и извикалъ, колкото му държеше гласа: „Гявури! Ето ви кралътъ!“ Копието съ натикнатата въ него глава биде поставено право при другото копие съ нарушения договоръ. А заедно съ главата биде отрѣзана и ржката на Владислава, която бѣ подписала договора и която бѣ вдигнала сабята му противъ султана [2]). Въ случая, подоб-

[1]) Кехлеръ стр. 62—64. — Chalcocondylas стр. 337. — Palatio стр. 32.

[2]) Paganel, II. Кехлеръ стр. 64—65. Leuenclavius, Chronica стр. 22 и 161 и Hist. musul. стр. 515.

но нѣщо е станало съ Владислава, което много по-отрано се е случило, споредъ историка Ксенофонъ, съ Кира и брата му Артаксерксъ[1]).

Подиръ това Гунияди напразно се е помжчилъ да оттърве трупа на краля[2]) и да отсрани и изгони отъ войската си паниката. Той викалъ, канѣлъ, стараялъ се да укуражи войницитѣ си. Ала паниката въ нозѣтѣ си нѣмала уши, ами крилѣ[3]). И така Гунияди изгуби сигурната за него побѣда, изгуби краля си, изгуби и куража си. Страшно е послѣдвало послѣ клане. Около 10 хиляди християни бидоха заклани, а труповетѣ имъ хвърлени въ езерото, въ оная приблизително мѣстность, гдѣто послѣ отъ английската компания устрои се сжществующата още първа желѣзопжтна станция или же малко по-нагорѣ, дѣто е старата чушма Максудъ-ага.

Въ сражението заедно съ кардинала Юлиано паднаха и двамата епископи, падна и Караджа-паша. Велико-Вардайнския епископъ, опитайки се да прѣгази широкото езеро и прибѣгне къмъ срѣщнитѣ височини, потъналъ въ бездната. Ерлавския епископъ пъкъ тръгналъ къмъ Галата и никой вече не го е видѣлъ[4]).

На мѣстото на обозовото укрѣпление, слѣдъ поражението, за да запазятъ ужъ и спасятъ прѣпореца на св. Ладислав, бѣха се събрали около 200 души конници (остатъкъ отъ цѣлото дѣсно крило, командувано повечето отъ попове, владици и калугери, между които и Palatio), които ги заобиколи 3 хилядна турска конница, безъ да имъ причини никакво зло (защото, види се, си прѣдадоха оржжието и прѣдпочетоха спасението на живота си, отколкото на прѣпореца), като само се задоволи да прѣкатури нѣкои каруци и други да обере и разграбне. Сутриньта на другия день пристигналитѣ яничари завладѣха това мѣсто, дѣто биде убитъ и Стефанъ Батори (на маджарски Bathor = храбъръ, юнакъ) или Stephan von Buchar, както се споменува въ писмото на Гунияди[5]).

---

[1]) Xenophon. Cyri minoris expeditio (lib. I, стр. X. 1).

[2]) Chalcocondylas стр. 337. Leuenclavius, Hist. musulm. стр. 515. Кехлеръ стр. 65.

[3]) „Chacun tascha, en fuyant, de garentir la prison de son âme“ (Lavardin).

[4]) Palatio стр. 31. Кехлеръ стр. 61.

[5]) Кехлеръ стр. 65, подзаб. 5.

Загубитѣ на турцитѣ:

Споредъ поета Beheim, около 70 хиляди. Споредъ Маджарина Bonfini 30 хиляди. Споредъ поляка Длугошъ 76 хиляди[1]). По за вѣрвание е, че Длугошъ мислѣлъ да каже (гледай загуби на християни), какво $^1/_5$ отъ християнската войска се е спасила, а $^4/_5$ загинали. Когато въ сражения падатъ крале, то числото на убититѣ и паднали неприятели въ тия сражения трѣбва да звучи, колкото се може, повечко за изкупление кралската жертва! Католицитѣ историци по-точно опрѣдѣлятъ турскитѣ загуби, отколкото християнскитѣ. Сѫщитѣ прѣвишаватъ числото на неприятелската войска, за да е възможно, види се, да се прѣвишатъ и загубитѣ ѝ. Съразмѣрно, възможно е тѣ да сѫ направили сѫщото и за числото на християнската войска!

Загубитѣ на християнитѣ:

Споредъ Beheim, 3 хиляди убити и толкова плѣнници. Споредъ Длугошъ[2]) $^1/_5$ отъ войската, т. е. 4 хиляди всичко, между които и двама братя поляци отъ Тарново (въ Полша) Мартинъ и Станиславъ (von Rocnov). А споредъ други 10—12 хиляди[3]).

Между падналитѣ християнски ратници искаме да вѣрваме, че имало и българи, както имало поляци, маджари, власи и др. За доказателство служи това, което четемъ у Кехлеръ[4]), че въ похода на Владислава прѣзъ 1443 г. до София и обратно, Владислава го придружавали и увеличавали катадневно войската му голѣмо множество въоржжени бошнаци, албанци и *българи*. Всички тия бѣха наемници. Този походъ се увѣнчалъ съ пъленъ успѣхъ. Настѫпилата, обаче зима и голѣмата липса на продоволствия принудиха Владислава да се върне въ гр. Буда (Ofen), за да се наново приготви и продължи послѣ сѫщия походъ съ още по-голѣмъ успѣхъ. Въ Буда

---

[1]) Загубитѣ и на двѣтѣ страни 80 хиляди, отъ които, като спаднемъ $^1/_5$, 4 хиляди християни.

[2]) Стр. 810—811.

[3]) Кехлеръ стр. 65—66.

[4]) Кехлеръ стр. 39—40.

Владиславъ се върна на февруарий 1444 г. Войскитѣ и наемницитѣ бѣха готови и чакаха неговата Височайша заповѣдь. На 1 августъ стана примирието и, за да не се разотидатъ наемницитѣ, Владиславъ побързалъ слѣдъ *три деня* да обяви наново войната, което нѣмаше да направи толкова бърже, ако ядрото на тогавашнитѣ войски — наемницитѣ, се разпускаха и разотиваха. Даже Владиславъ бѣ тръгналъ за война съ войската си и бѣ стигналъ въ Сегединъ, като по пѫтя го свариха пратеницитѣ на Мурада, за да му прѣдложатъ примирието, което и стана въ сѫщия Сегединъ[1]). Ще рече, че и въ въпросната нова война сѫщитѣ наемници пакъ зимаха участие и между бошнаци, албанци, поляци, чехи, маджари, власи и др. пакъ имало *българи*. Ала не бѣха само тия българи наемници. Къмъ тѣхъ се прибавиха и присъединиха нѣколко още хиляди наемници или доброволци *българи* отъ самата България, като знаемъ, тая нова и послѣдня експедиция ставала и за освобождението на тѣхното отечество. Владиславъ бѣ обѣщалъ да даде и Гунияди се надѣвалъ да земе хегемонията на България слѣдъ освобождението ѝ[2]). Но Владиславъ прѣминалъ Дунава само съ 16 хиляди войска.

---

[1]) Zakrzevski. Ladislaus Erhebung auf den ungarischen Thron.—Брокгаузъ-Ефронъ. Енциклопедическій словарь.

[2]) Кехлеръ стр. 40—41.—Относително потеклото на Гунияди много народи се надпрѣдварватъ, за да повтарятъ думитѣ на Лафага: „Блазе ни, че си е нашъ.“ Това би било достатъчно за знаменитостьта на Гунияди. Обаче произхождението и потеклото на Иоанъ Корвинъ Гунияди (род. на 1387 г. въ Hunyad и умр. въ Семлинъ на 11 авг. 1456. Глд. Брогхаусъ) по баща е било италиянско и по майка гръцко-византийско. За утвърждение на послѣдното може да служи и окончанието на самото име Гуни-*ади*, че подобно окончание има само на гръцкия езикъ. Баща му е билъ единъ отъ първитѣ патриции въ Римъ; а майка му отъ императорската цариградска фамилия на Палеолозитѣ. Сѣмейната емблема на Гуниадовцитѣ е била гарванъ съ златенъ пръстенъ на клюна. На латински corvus — гарванъ и Corvinus — Гарвановъ. Това доказва латинско-италиянското потекло на Гуниади. А историята на Палеолозитѣ по старшенство обема въ себе си историята на Гуниадовцитѣ, обратното не (срав. Paganel, liv I. подзабѣл. 3 и Brockhaus). А Трансилванскиятъ окржгъ Hunyad е получилъ името на Гуниадовцитѣ, а не обратно.

Германцитѣ, обаче го смѣтатъ за германецъ, като казватъ просто, че той е билъ ужъ доведенъ или незаконенъ синъ на германския императоръ Сигизмундъ.

Сърбитѣ пъкъ го искатъ за сърбинъ. И тѣ иматъ право. Гунияди повечето войни е направилъ въ сърбска земя, съ която въспоминанията на подвизитѣ му сѫ по-тѣсно привързани и му вдъхнали чисто сърбски чувства или симпатии. Та и сърбски пѣсни има, въ които се възпѣватъ подвизитѣ на Гунияди въ Сърбия (Ranke, гл. 4 и Сборникъ на стари сърбски пѣсни отъ Вукъ).

Но и маджаритѣ го искатъ за унгарецъ. И тѣ иматъ право. Той всичко, що ималъ и възпитание и образование и титли и богатство и подданство,

Когато стигналъ при Никополъ, присъединиха се и 4 хиляди Власи. Всичко 20 хиляди. Тая войска отъ Никополъ до Варна бѣ принудена жестоко и люто да се сражава съ турски гарнизони, за да прѣвзима крѣпости. Май крѣпости не се прѣвзематъ безъ жертви.

На 25 октомврий прѣдъ Шуменъ християнската войска е прѣтърпила *огромни загуби* [1]). Прѣдъ Търново отъ 500 души останаха едвамъ 200. Ами за прѣвземането на Никополъ и други крѣпости тоже съ люти и ожесточени сражения, възможно ли е да не е имало, повече или по-малко, жертви християнски? Така че християнската войска срѣдно трѣбва да е прѣтърпѣла загуби отъ 10,000 души. Пита се сега: Ако при пжтуването си отъ Никополъ до Варна (цѣлъ единъ мѣсецъ) Владиславъ не е набиралъ и друга войска, не е канилъ и други наемници и не приемалъ *доброволци мѣстни сѣ българи*. (Толкова повече това трѣбва да е така, че абсолютно никой никждѣ не споменава, какво изпратени сж били Владиславу послѣ, слѣдъ прѣминаването му прѣзъ Дунава, и други допълнителни спомагателни войски. Знайно е даже отъ кореспонденцията на кардинала Сбигниевъ Олешницки съ

го длъжилъ на унгарското кралство. Затова не може, освѣнъ Гунияди да е билъ най-напрѣдъ чистъ унгарецъ. Народностьта не зависи просто отъ потеклото, ала главно отъ възпитанието и образованието.

W. Schmidt (Die Stammburg der Hunyadi in Siebenbürgen) пъкъ доказва румжнско (влашкото) му потекло. И румжнитѣ иматъ право. Въ Трансилвания 87% процента населението е румжнско (Глд. Brockhaus. Срав. и Teleki. Das Zeitalter der Hunyady).

Но, прѣдъ видъ майчиното му потекло отъ цариградска императорска фамилия и прѣдъ видъ извѣстнитѣ исторически данни за тѣснитѣ роднински връзки на цариградскитѣ императори съ българскитѣ царе и прѣдъ видъ гръцко-източното (71% процента) и гръцко-католическо (15%) вѣроизповѣдание, може сега да се вѣрва, че потеклото на Гунияди отчасти трѣбва да е било, покрай гръцко, и българско, макаръ и отъ женска страна, защото не може инакъ да се обясни неговото горещо желание да стане хегемонъ на България (Кехлеръ, стр. 40—41), ако въ дълбочинитѣ на душата му не се криеха ония, колкото тайни, толкова и свещени искри на роднински симпатии и чувства. Отъ подобни, вѣроятно, чувства водимъ той освобождавалъ робитѣ при турцитѣ — българи-християне въ Петричъ и другадѣ, та ги пращалъ въ Трансилвания, дѣто Владиславъ отъ баронъ на Szoluck и отъ графъ на Темешваръ бѣ го назначилъ за войвода на Трансилвания. Потеклото на повечето днешни Трансилванци непрѣменно трѣба да е българско или българо-влашко. Това се доказва отъ 86% процента (71% гръцко-източно и 15% гръцко-католическо) на вѣроизповѣданието и 87% процента на народностьта румжнска или, се едно, Влахо-българска. Това се доказва още отчасти и отъ роднинството (ако се приеме за вѣрно) на Гунияди съ Черний Михалъ (Кехлеръ, стр. 54); тъй като самото название *Черний Михалъ* говори за славянско потекло.

[1]) Кехлеръ стр. 44.

Aeneas Sylvius — послѣ папа Pius II, че имало много дезертьори поляци, които напуснаха поста си, избѣгнаха отъ войската и се върнаха въ отечеството си [1]), то: отдѣ изникнаха или възкръснаха 10,000 повече, та явиха се въ полесражението при Варна пакъ 20 хиляди, вмѣсто 10?! (Срав. и 5-то условие на примирието). — Ако да нѣмало българи, които да сж участвували въ тази и други подобни експедиции, то Gerichte [2]) нѣмаше да намира у българитѣ на 1578 г. най-живитѣ възпоминания на български герои. — Сжщо Кехлеръ [3]) и Palatio [4]) твърдятъ, че християнетѣ жители зимаха участие въ тази битка съ пазенето стѣнитѣ на Варна и Галата, което отъ чисто военна гледка е отъ голѣма важность. Тия жители християне извѣстно вече е отъ историята, че сж били българи гърчеющи се т. е. чисто българи, а не чисто гърци. Въпросътъ, въ случая, не е: на кой езикъ сж говорили и коя вѣра сж изповѣдвали, а за потекло и народность. — Споредъ Калимаха [5]), въ дѣсното християнско крило имало и едно отдѣление на *деспота,* безъ присжтствието на самия деспотъ т. е. на сърбския деспотъ; защото за влашкия деспотъ, който бѣ изпратилъ вече подъ командата на сина си 4,000 коници,[6]) не може тукъ и дума да става. А пъкъ за Бранковича не може да се твърди, че и той, както Дракулъ, бѣ двоеличенъ и двуобразенъ. Той бѣше сега най-искренъ съюзникъ на турцитѣ: той далъ дъщеря си на султана; той се противилъ на нарушението на мира; той съ войска попрѣчилъ на Скендеръ-бей да мине покрай Сърбия и нему, най-послѣ, не малко се длъжи сполуката на Мурада при Варна. Затова казаното отдѣление отъ Сърбия, сигурно може да се прѣдположи, се е състояло отъ българи-волонтери — доброволци съ носия и облѣкло сърбско, по което турцитѣ ги зимаха за сърби, вм. българи, отъ които вѣроятно, нѣкои да имаше между падналитѣ въ турски ржцѣ плѣнници, та турцитѣ отблизо имаха възможность да узнаятъ, че тѣ сж били такива (сърби, вм. българи, за как-

---

[1]) Кехлеръ стр. 36. подзаб.

[2]) Ранке, гл. IV, подзаб. 2.

[3]) Кехлеръ стр. 53.

[4]) Стр. 29.

[5]) Кехлеръ стр. 55 подзаб. 1.

[6]) Ibidem стр. 42. подзаб. 3.

вито и сѫ ги прѣдали на хронографитѣ), безъ началникъ официално извѣстенъ и изпратенъ отъ сърбския деспотъ; още повече, като се знае, споредъ Ранке [1]), че множество отъ турскитѣ войници сѫ били по потекло и езикъ *сърби*. А немислимо е или, най-малко, мѫчно може да се допустне, че чисти сърби можеха, въпрѣки волята на Бранковичъ, да зематъ оржжието противъ зета му султана. Още повече, като се има прѣдъ видъ и казаното отъ Paganel 6-то условие за примирието, споредъ което, една часть отъ България (Мизия) бѣ подъ сърбския деспотъ, спрѣмо който султанътъ веднага изпълнилъ задълженията си, а тия спрѣмо албанеца Скендеръ-бей отлагалъ. Впрочемъ, българитѣ, живущи въ Сърбия тогава, като гледали, че чужденци идвали да се жертуватъ за българската татковина, съставили и тѣ една чета доброволческа за сѫщата цѣль съ черно траурно седмо знаме (Banner) и по нѣмане началникъ избраха или приеха назначения имъ за такъвъ бошнацки епископъ Rafael Herczog von Zegew, който заедно съ други се споменава като свидѣтель въ Владиславовата прокламация отъ 4 августъ [2]). Послѣдниятъ го нарича началникъ на 7-то знаме, а не на 5-то, както Кехлеръ го прѣдставлява. А Кехлеръ, ако имаше всичко това прѣдъ видъ, нѣмаше да се съмнѣва въ Калимаха и на турскитѣ източници и да сподѣля мнѣнието на Длугошъ (мнѣние изказано и сподѣлено просто безъ ничий аргументъ), че туй отдѣление войсково е било тоже унгарско [3]) още повече, ако Кехлеръ не забравелъ тогавашното влияние сърбско въ цѣла Босна, което бѣше ако не по-голѣмо, но не и по-малко отъ унгарското. За забѣлѣзване е старателностьта на тогавашнитѣ лѣтописци, особено на калугери, да прѣувеличаватъ и разгласяватъ всичко свое, а всичко не свое или да прѣмълчаватъ или да прѣиначватъ. Двама братя, обикновени смъртни хора отъ Тарново (Полша), не пропустнали да ги спомѣнатъ, безъ да има защо, защото, види се, бѣха *von:* а цѣли чети и знамена отъ бошнаци, албанци и българи не счели за достойно и нужно ни дума да

---

[1]) Гл. III.

[2]) Pray (Georg). Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. II стр. 24 — Katona. Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae. VI стр. 382. — Beheim V. 352.

[3]) Кехлеръ стр. 55, подзаб. 1.

кажатъ, защото, види се, не бѣха *de* и *von* или най-послѣ, защото, като наемници, плащало имъ се! Но историята не е гешефтарство. — А пъкъ, ако е вѣрно казаното отъ Кехлеръ [1]), че между наемницитѣ имало бошнаци, албанци и *българи*, то скоро може да се заключи, какво въ 5-тѣ унгарски знамена (Banner) на лѣвото крило отъ *наемницитѣ* на Гунияди съ нѣкои унгарски барони [2]), както и въ кралскитѣ и другитѣ наемници (съ изключение на *секлеритѣ* = чисто маджарско племе отъ старитѣ Хуни [3]). Имало непрѣменно и *българи наемници*, заедно съ бошнаци и албанци; а благодарение на краля, Гуниади и на *унгаро*-поляшкитѣ барони, т. е. *унгаро*-поляшки наематели и платци и знамената (Banner) се титулиратъ маджарски, а не *български, бошнацки, албански, трансилвано-влашки* и *трансилвано-български*. А знайно е че, вслѣдствие тогавашнитѣ чести експедиции на западна Европа противъ турцитѣ и нахлуванията ѝ въ България, населението на послѣдната отчасти се прѣнасяло отъ самитѣ завоеватели или самò се прѣселвало въ Сърбия, Влашко и Трансилвания, дѣто, разбира се, слѣдъ врѣме окончателно си забравило народностьта; отчасти прибѣгвало въ по-голѣмитѣ градища подъ закрилата на прѣдставителитѣ на цариградската гръцка черква, дѣто, разбира се, бѣ принудено по неволя да напусне българската си народность и да се погърчи; отчасти, най-послѣ, приемало мохамеданството и пакъ се отказвало, покрай религията, и отъ народностьта си и така образува сѫществующитѣ и нинѣ *помаци* и тѣмъ подобни (Виж. и подзаб. за Гунияди). Религията е най-главниятъ факторъ на националностьта (Ср. българи и гърци, католици или протестанти, българи потурчени-помаци и тѣмъ подобни). Освѣнъ това, споменаванията отъ турцитѣ-хронографи и отъ Beheim Кара Михалъ или Черний Михалъ, като главнокомандующъ на цѣлото лѣво крило, не остава никакво съмнѣние, че той е билъ нѣкой много способенъ български войвода, когото и самъ Гунияди оцѣнявалъ, та затова му повѣрилъ тая команда, който като български войвода не бѣ самъ-самичъкъ, ами си ималъ и своята българска тайфа отъ чисто-българи четници, когото Гунияди обичалъ като

---

[1]) Стр. 39 — 40.

[2]) Кехлеръ стр. 53 — 58.

[3]) Брокгаузъ-Ефронъ („Секлери“).

братъ и го ималъ винаги при себе си, но и затова пъкъ нѣкои помислили за него, че може би да е билъ роднина на Гунияди [1]). Най-послѣ, извѣстно е отъ историята, че власи и българи като единъ народъ, основаха къмъ края на XII-то столѣтие тъй нареченото Влахо-българско царство, което траяло цѣли двѣ столѣтия и което бѣ завладѣно отъ султанъ Баязидъ едвамъ къмъ края на XIV-то столѣтие. Но като се има прѣдъ видъ, че туй Влахо-българско царство бѣ подраздѣлено, най-послѣ, на три български царства: — западно, срѣдно и източно — и като се има още прѣдъ видъ, че жителитѣ на тия царства, и слѣдъ изчезването на самостоятелностьта имъ, повече или по-малко, прѣкараха подъ византийско *християнско,* а не *турско* управление до 1410—13 година, то скоро може да се заключи, какво българското или българо-влашкото население на тия бивши царства не е възможно, въ разстояние на послѣднитѣ едвамъ 30 години, подъ чисто турско управление (1413—1444) да е изгубило войнственото си чувство. Понятно е, наистина, по разни съображения и причини исторически, туй останало въ България население, повече или по-малко, често да е прѣмълчавало народното си име и титла „българинъ“ и да се е криело и таело подъ фирмитѣ: „Влахъ, Сърбинъ, Гръкъ“ и пр., къмъ които турцитѣ бѣха по-отстжпчиви, но не и да е изгубило или да се е окончателно отрѣкло отъ народностьта си и отъ чувствата си. Ето защо имало, па има и сега, много власи, сърби и гърци (сжщо така и трансилванци, както казахме по-напрѣдъ) отъ чисто българско потекло. Ето и защо подъ власитѣ (както и подъ наемницитѣ на Владиславовата войска) трѣбва да се разумѣватъ и *българи,* като, покрай другото, има се прѣдъ видъ, че голѣма часть отъ българското население се е прѣселило въ Влашко отвъдъ Дунава, дѣто, поради жизнени интереси, бѣ принудено да усвои чуждата титла „Влахъ.“ А това че е така, достатъчно е да се земе за сега прѣдъ видъ *не* малкото количество чисто български думи въ влашкия езикъ. И ето пъкъ още защо смѣло може да се вѣрва и твърди, че въ жилитѣ на всички сегашни Власи тече и ще тече во вѣки вѣковъ българската кръвь. А справедливостьта, разбира се, изисква да се вѣрва, отчасти поне, и обратното. Сж-

[1]) Кехлеръ стр. 54.

щото отчасти може да се повтори и за сърби, гърци и трансилванци, както казахме по-напрѣдъ [1]).

Прѣдъ видъ на всичко това и прѣдъ видъ горѣописаното сражение, което е прославило гр. Варна, струва ни се, че нашето дружество ще изпълни по-справедливо своя си дългъ, ако за събиране помощи за ознаменуване полесражението съ единъ паметникъ, се обърне съ писма, съ такъвъ позивъ и до редакциитѣ на маджарски, влашки и др. вѣстници, а не, само до редакции на поляшки вѣстници [2]). Дружеството може да се обърне още и до редакциитѣ на нашитѣ български вѣстници, не само защото паметникътъ ще се въздигне въ самата България; но още и защото сраженията е станало, макаръ, и не сполучливо, за освобождението ѝ; и защото въ туй сражение зимаха участие и българи. Нека тоя свещенъ дългъ, къмъ толковато хиляди починали при Варна европейци християне, ратници и мѫченици, се изпълни за пръвъ пѫть по инициативата на сегашна България, като въ паметника се напишатъ имената и на всички народи, които взимаха участие.

Слѣдъ сражението, една часть отъ християнитѣ, заедно съ ранения Янко Гунияди, сполучили да се спасятъ отвъдъ Дунава, дѣто Трансилванецътъ Янко Гунияди попадналъ въ втори капанъ (защото за сражение аслѫ и варненското поле прилича на капанъ) т. е. попадналъ въ рѫцѣтѣ на съюзника на турцитѣ молдавски господарь Владъ III (Дракулъ), отъ когото германци и трансилванци едвамъ сполучиха да го откупятъ, като му отстѫпиха за него нѣкои градища [3]). Въ случая, за забѣлѣзване сѫ поведението и политиката на властитѣ: съюзници съ турцитѣ, даватъ помощь на християнетѣ (4,000 конници подъ командата на сина на Владъ Дракулъ) и пакъ съюзници съ турцитѣ! Добрѣ казва Дукасъ [4]): „Така се наричаше, по лукавото си поведение, па и думата Дракулъ се тълкува лукавъ“ [5]). — Така освободениятъ Янко Гунияди се провъзгласи за регентъ и генералъ-губернаторъ на унгарската държава. Другитѣ се спасиха, кой както мо-

---

[1]) Срав. И. Николау стр, 118, 141, 145, 147—148.

[2]) Първий год. отчетъ на археологическото друж. стр. 10.

[3]) Paganel I, livr. II. — Кехлеръ стр. 65.

[4]) Гл. XXIX.

[5]) Paganel, livr. II.

жалъ, разпръснати, отъ които множество унгри и поляци намѣриха прибѣжище и салваторско-спасително пристанище при Скендер-бей (princeps Epirotarum), който, като ги снабдилъ съ пари и храна, изпратилъ ги по море въ Рагуза, отдѣто всѣки заминалъ за отечеството си [1]).

А султанъ Мурадъ веднага съобщи побѣдата си на египетския султанъ, като му сжщеврѣменно изпратилъ и 25 ризници отъ благороднитѣ — nobiles маджари (не поляци), за да му даде понагледно да разбере, какви желѣзни хора побѣдилъ [2]). А пъкъ Leuenclavius [3]) и M. Beheim [4]) казватъ, че Мурадъ избралъ отъ плѣненитѣ по-значителнитѣ желѣзни мжже, та му ги изпратилъ за подаръкъ. Послѣдниятъ даже казва 12 всадници и 12 въоржжени обозни солдати (денщици). Споредъ сжщия, и хегемонътъ на Карамания (Али-бей) получилъ за подаръкъ 6 конника и 6 войника [5]).

Безпорно е, че маджаритѣ съставляваха по-важната часть отъ Владиславовата войска, отколкото поляцитѣ. Въ тая работа, обаче поляцитѣ се интересуватъ и до день днешенъ повече, отколкото унгритѣ. Може би за това, че Владиславъ е билъ полякъ.

Но Мурадъ не е направилъ съ главата на Владислава така, както нѣвга е направилъ римскиятъ консулъ, който заповѣдалъ да помѣтнатъ главата на Аздрува въ лагера на Анибала. Мурадъ потопилъ главата на Владислава въ врѣлъ медъ и я изпратилъ въ Бруса на управителя Джубе-Али, дѣто трѣбвало наново тя да се натикне на върха на едно копие и да се носи, като трофей, изъ вситѣ улици на града, както сжщото другъ пжть партитѣ направили на Краса [6]).

Слѣдъ това, султанътъ останалъ три дни въ полесраженията и послѣ заминалъ за Одринъ, безъ да посѣти гр. Варна, дѣто нѣмаше за него удобно жилище [7]).

Такива сж били перипетиитѣ на тая война и битка, коя-

---

[1]) Paganel, liv I.
[2]) Ibidem.
[3]) Hist. musulm. стр. 508.
[4]) Стр. 45. vers. 887.
[5]) Кехлеръ стр. 56, подзаб. 1.
[6]) Florus. Abrégé de l'histoire romaine (liv. LII. chap. XII).
[7]) Кехлеръ стр. 65.

то е прославила Варненското поле много повече, отколкото Косовското и всѣко друго поле въ изтокъ и Балканския полуостровъ, и осигурила до нинѣшенъ день османскитѣ владѣния въ Европа, като отнѣла отъ византийцитѣ всѣкаква по-нататъшна надежда за помощь отъ нея. Заради това, именно, 9 години слѣдъ туй сражение падналъ и тронътъ (прѣстолътъ) на послѣдния византийски императоръ. Споредъ знаменития нѣмски историкъ Leopold von Ranke[1]): „Въ тая експедиция тогава достатъчна била само морската сила, която, наистина, се яви на Гелиспонта, за да попрѣчи на султана да се възвърне отъ Азия, дѣто бѣ заминалъ. Но, отъ невнимание или страхъ или прѣдателство, оставила го да се върне, безъ да го нападне. И така биде нападната маджарско-поляшката войска неожидано и въ неудобна мѣстность при Варна отъ много по-голѣми военни сили. Християнитѣ се побѣдиха до съсипане. Никога, може би, не е имало битка съ по-гибелни и пагубни резултати за много вѣкове. До днесъ още живѣятъ ония народи подъ закона, който, вслѣдствие на нея, имъ се наложи“[2]).

II.

Причини за несполуката.

1.

Относително катастрофата въ сражението, грѣшката е направена отъ самия Владиславъ, защото прѣди започването на сражението уговорено и уречено било, по настояването на Янко Гунияди, щото Владиславъ по никой начинъ да не влиза въ сражението. Ако това е така, както разправя Hammer[3]) нѣма съмнѣние, че Гунияди въ случая не е виноватъ. На натикнатата въ копието глава на Владиславъ е вината за паниката. Неговиятъ животъ и смъртьта бѣха животъ и смърть на цѣлото дѣло. Владиславъ както наруши думата си, дадена султану-неприятель за примирието, тъй сжщо наруши думата

[1]) Gerichte. гл. II.

[2]) Сравни и II, 8.

[3]) И. Николау. Стр. 157—158, подзаб. 1.

си, дадена и на свои хора-приятели. Владиславъ, докато вървѣлъ по плана и програмата на генералъ Гунияди, побѣждавалъ. И такъвъ щѣлъ да бжде до край, ако да знаелъ да побѣждава и себе си, защото, който знае да побѣждава себе си, той дваждъ е побѣдитель въ врѣме на побѣда: „Bis vincit, qui se vincit, in victoria.“ (Срав. и 4 и 10).

2.

Нѣкои пъкъ [1]) отдаватъ вината за несполуката на кардинала Юлиянъ Цезарини и на епископитѣ Стригонски и Варадински, които казвали на Владислава, че Янко Гунияди нарочно ужъ настоявалъ той — кралътъ да не влиза въ сраженето, че отивалъ съ цѣль и намѣрение той самъ — Гунияди да се ползува отъ славни на славна побѣда плодове. Ако и това е така, то още за единъ пжть повече доказва се: доколко ненавистьта — завистьта — клеветата е опасна и врѣдна въ обществото; и колкото пъкъ тя по-отвисоко иде, толкова и погромъ по-голѣмъ наниса. Затова не е чудно да е вѣрно това, което казва Hammer: че младиятъ краль, по съвѣтитѣ на нѣкои млади хора, далъ разпореждане за общо нападение на всички отъ всички страни и отъ двата фланга, което и стана, слѣдъ като се напили до безобразие [2]). Съ туй кралско разпореждане, разбира се, стратегическитѣ условия на Гуниядовия планъ за сражението съвършено се измѣняваха. Младитѣ на младия краль съвѣтници искаме да вѣрваме, че сж били иститѣ кардинали и епископи съ обръснати мустаци и бради.

Но повече за вѣрване е, че Янко Гунияди е виноватъ, може би, за това че той, като знаелъ, какво Владиславъ два пжти бѣ поканилъ на помощь прочутия албанецъ Скендеръ-бей и какво той послѣдниятъ идвалъ, споредъ едни, съ 15—20,000, споредъ други, съ 25—30,000 на помощь, прибързано, т. е. прѣди пристигането на тая сигурна помощь, направилъ прѣдизвикателно сражението, опованъ на силитѣ и храбростьта си, за да се не сподѣля славата и отъ Скендеръ-бей, ала самъ да се ползува отъ лавритѣ и плодоветѣ ѝ.

---

[1]) Paganel. II.

[2]) Turco-graeciae II, стр. 5.

А най-главната обща грѣшка е била, че Владиславъ и Гунияди тръгнаха съ едвамъ 16,000 войска, упоени, види се, отъ лавритѣ въ прѣдишнитѣ побѣди, печелени отъ тѣхъ съ по-малобройна войска противъ султанската сѐ по-многобройна. Добрѣ имъ казалъ Дракулъ: „Дѣ отивате съ тая малобройна войска? Само ариергардътъ на султана отъ разузнавачи и ловци е по-многоброенъ, отколкото цѣлата ваша войска[1]).“

3.

Длугошъ[2]) пъкъ своеволно и пристрастно три пѫти наредъ осѫжда Гунияди, че той безстидно и позорно оставилъ краля и избѣгалъ съ всичката си унгарска войска. Но, споредъ Кехлеръ, всичко що Длугошъ пише за Гунияди и маджаритѣ, е подозрително, безосновно и повечето отъ самия него измислено. Споредъ сѫщия Кехлеръ, туй мнѣние на Dlugoss въ въ сѫщность е мнѣние на краковския епископъ и кардиналъ Сбигниевъ Олешницки, при който дълги години е билъ секретарь и на който събрания материалъ за историята на краля Владиславъ, както и тоя на Palatio, го е кралъ. Съ други думи, Кехлеръ счита за подозрителни и измислювачи, покрай Dlugoss, не само епископа и кардинала, ами и самия Palatio, който присѫтствувалъ въ сражението[3]).

Поражението и смъртьта на краля Dlugoss ги отдава на отсѫтствието на Гунияди въ врѣме нахълтането на краля върху яничаритѣ и затова го нарича измѣнникъ, прѣдатель, амбициозенъ, страхливецъ и пр. А за да даде тяжесть на тия свои думи и мисли той — Dlugoss си позволилъ всички тия думи и фрази, кроени отъ него небивалици, да тури въ устата на нещастния си краль, като изказани ужъ отъ самия краль, прѣдъ всички въ врѣме на сражението по адресъ на Гунияди. Ала само единъ Длугошъ можелъ да изнамѣри подобни думи и фрази и да изопачи и прѣиначи работитѣ, казва и Köhler: „Es gehört ein Dlugoss dazu, solche Worte zu erfinden und die Situation so zu entstellen.“ (Köhler, стр. 64, подзаб.).

---

[1]) Кехлеръ стр. 42, подзаб. 3. — Длугошъ стр. 800.

[2]) Длугошъ 807—808.

[3]) Palatio, 34—37. — Кореспонденцията на кардинала съ Силвиусъ. Кехлеръ стр. 36 подзаб.

А колкото за отстжплението (не бѣгство) на Гунияди, послѣдователностьта на събитията изисква да приемемъ, че, въ врѣме още на сраженията, Владиславъ отнелъ отъ него мълчешката, по единъ побоченъ и косвенъ начинъ, главната команда. Гунияди разпореждалъ друго, Владиславъ заповѣдвалъ и вършилъ друго (виж. и 2). Но при всичко това, Гунияди пакъ не забравялъ, ала всѣчески тичалъ подиръ краля, за да го запази и защити, изпълнявайки послушно и поправайки, по възможность, новия погрѣшенъ кралски планъ за продължение сраженията, което се е свършило, както се е свършило и за което не може да се обвинява Гунияди. Той даже заслужва похвала, че, слѣдъ паниката и общото разпръсване на християнитѣ, сполучилъ да се спаси и съ бързина да прибере още нѣколко хиляди християне да ги извади и избави отъ капана, въ който бѣха ги бутнали и вкарали други [1]).

4.

Нѣма съмнѣние, че клѣтвонарушението въ случая е отъ голѣма важность — факторъ за катастрофата (срав. 11 точка). Турцитѣ бѣха сѐ повече увѣрени и сигурни, че ще побѣдятъ, защото вѣрвали, че сега и Кръстътъ е съ тѣхъ и противъ християнитѣ. Войната е била религиозна.

Ала Palatio (стр. 22), за да прикрие и хвърли сѣнка на клѣтвонарушението отъ страна на краля, казва, че примирието съ Мурада бѣ сключено отъ Гунияди и сръбския деспотъ, безъ кралътъ да знае нищо за това, и, слѣдователно, отъ кралска страна не сжществувало никакво на никакъвъ договоръ нарушение. Това доказва, че Palatio, както му понасяше, прѣдставилъ, както тази, така и много други работи, макаръ и да е билъ очевидецъ на сражението. Кехлеръ [2]), обаче, прибавя: „Досѣжно тоя въпросъ, прѣпращамъ на J. Caro [3]) кралскиятъ указъ отъ 4 августъ [4]). Никакво съмнѣние не остава, че кралътъ самъ наруши договора съ пълно съзнание, че биде отъ самия него сключенъ. За жалость, протоколътъ за миръ въ градъ Сегединъ не биде запазенъ.“

[1]) Срав. Кехлеръ стр. 36, подзаб.
[2]) Кехлеръ стр. 40—41 подзаб. 2.
[3]) Geschichte Polens. IV. 340 not. 1.
[4]) Длугошъ XII, 794. — Pray, Annales, II, 24.

Нѣма съмнѣние, че хора, които карали краля да е отстжпчивъ при изгарянето и разграбването на православни (схизматични) християнски църковни имоти и които интригантствували и поощравали и подбуждали го противъ Гунияди и го накарали да се изложи лично срѣщу неприятеля и да загине, безъ ничия нужда, трѣбва, разбира се, да нападатъ Гунияди, за да прикриятъ своето непристойно и позорно поведение. Тѣ не само прѣмълчаватъ факта, че сж канили краля да не слуша Гунияди, ами и веднага послѣ избраха Гунияди за кралски регентъ-замѣстникъ; нѣщо, което нѣмаше да направятъ, ако дѣйствително той бѣше виноватъ за клетвонарушението и за поражението и катастрофата.

Дѣйствително, прѣди нѣколко мѣсеца, Гунияди по-отрано (слѣдъ поражението, което той нанесе на султанската войска при сръбско-българската рѣка Морава) бѣ приелъ и подписалъ самъ или съ сръбския деспотъ примирие за 10 години. Но султанътъ, подиръ малко, като забѣлѣжилъ и подозрѣлъ шушуканията и новитѣ тайни приготовления на папата и на др. съюзници, подновилъ прѣдложенията си за 10-лѣтното примирие, което приелъ и подписалъ не Гунияди, нито сръб. деспотъ, ами самъ краль Владиславъ (Paganel liv. I). А подписътъ на краля имаше сила, както да потвърди, така и да унищожи и замѣсти подписа на Гунияди. Освѣнъ това, въ Държавния Съвѣтъ на магнатитѣ и въ присжтствието на прѣдставителитѣ на другитѣ европейски държави па и на самия краль, нѣмаше да се зима рѣшение, че кралътъ можалъ и длъженъ бѣ *да не пази клетвата си.* Думитѣ: „Заклевамъ се въ името . . .“ и пр. сж изказани отъ Владислава, не отъ другиго. (Срав. и 7 и 10).

5.

Кехлеръ пъкъ (стр. 67) всичката вина за несполуката и катастрофата отдава на Владислава, който не оцѣнилъ съвѣтитѣ и сратегическитѣ разпореждания на такъвъ единъ многоопитенъ военен мжжъ, какъвто е билъ Гунияди. Това мнѣние на Кехлеръ се основава на визант. историци Franges и Chalcocondylas които твърдятъ, че Владиславъ, въпрѣки волята на Гунияди, нападналъ яничаритѣ и намѣрилъ тамъ смъртьта си.

И дѣйствително, унгарскиятъ герой Гунияди на 1442 год. унищожилъ двѣ турски армии въ двѣ сражения — на 25 мартъ въ Трансилвания и на 6 септ. въ горня Яловица. Оттогава се считалъ въ цѣла Европа като капацитетъ и единственъ, който можелъ да осуети по-нататъшнитѣ шествия и успѣхи на турцитѣ. А пъкъ въ 1443—1444, въ врѣме на голѣмата експедиция отъ гр. Буда до София-Златица и обратно, въ 6 битки съвършено съкрушилъ силата на турцитѣ. А Владиславъ повече длъженъ бѣ да слуша и почита такъвъ единъ многоопитенъ и извънредно способенъ стратегъ, отколкото слѣпо да е привързанъ къмъ калугерски съвѣти.

6.

Palatio (стр. 29) и Длугошъ (стр. 804), като обвиняватъ Гунияди, че той неупотрѣбилъ артилерията, която можала да причини на неприятеля голѣма врѣда и страхъ, искатъ, види се, да кажатъ, че тя не била употрѣбена въ фронта, ами въ тила, на което се длъжи и поражението. Калимахъ, обаче (стр. 172), като описва какъ Гунияди прѣдварително подробно прѣгледалъ всички подозрителни мѣстности, отдѣто неприятелтъ би могълъ явно или тайно да нападне, и слѣдъ като направилъ всичко, що въ случая трѣбваше да направи, и усигурилъ безопастността, прибавя (Калимахъ), че оставаше само да осигури тила си за всѣки случай, за която цѣль и поставилъ машинитѣ и другитѣ артилерийски инструменти, дѣто трѣбвало, за отблъсване отдалечъ и унищожение отблизо на неприятеля [1]).

Кехлеръ пъкъ (стр. 66—67) казва: „Гунияди, който като конникъ генералъ изпълнилъ добрѣ длъжността си, още по-добрѣ употрѣбилъ огненитѣ оржжия, най-малко артилерията, по единъ необикновенъ майсторски начинъ. Артилерия въ него случай едвамъ можела да се употрѣби въ свръзка съ конницата. Малкото вистрѣли, която тя би могла да изхвърли при наближаването на неприятеля, биха били почти безъ всѣкакво значение. Напрѣднала ли една кавалерия, нѣмало вече никаква полза отъ артилерията, защото тя не можела да продължи дѣйствието си.“

[1]) Кехлеръ стр. 58, подзаб. 1.

Отъ всичко, обаче излиза, че Palatio, Длугошъ и тѣмъ подобни обвинители поискаха да се покажатъ, какво тѣ, както по богословие, така и по войнщина и стратегия, умѣяли повече, отколкото Гунияди! Тѣ забравиха, че имено въ случая можеше да се каже: „Мнозина сѫ званни, а малцина избрани.“ (Мат. XX, 16 и XXII, 14).

7.

За виновникъ на катастрофата отчасти може да се счита и сърбскиятъ деспотъ Георги Бранковичъ, защото, ако да не той попрѣчеше на Скендеръ-бей да мине прѣзъ Сърбия, по най-краткия пѫть, а ако послѣдниятъ пристигаше на врѣме въ сражението при Варна съ 15—20 или 25—30,000 неустрашими борци Мирдити [1]), то сигурно султанътъ щѣлъ да капитулира и щѣлъ да бѫде разбитъ окончателно и надали турцитѣ биха имали куража слѣдъ 8—9 години (на 1453 г.) да нападнатъ и прѣвзематъ Цариградъ, да покорятъ цѣлия балкански полуостровъ, и да застрашаватъ цѣла Европа до XVIII вѣкъ.

Освѣнъ това, виновностьта на Бранковича се усилва още повече отъ обстоятелството, че той веднага слѣдъ поражението обадилъ Скендеръ-бей на султана за съюзничеството му съ Владислава и др. християне и канѣлъ даже зета си султана да изпрати войска, за да го накажи. И дѣйствително, султанътъ изпърво изпратилъ 9,000 и подиръ малко други 15,000 конница, които всички Скендеръ-бея ги унищожилъ до единъ и до кракъ [2]). Неоспоримо е, впрочемъ, че Скендеръ-бей самъ съ своитѣ истински албански соколи прѣтърпѣлъ юнашки и сполучливо въ 22, сѐ жестоки и люти и поразителни за сул-

[1]) Думата *Мирдитъ* или *Мардитъ* на старо-албански и на ново-персийски езици значи: блѣскавъ, исполинъ, гигантъ, юнакъ. На индийски: разрушитель, съкрушитель. На санскритски пъкъ би означавала думата: а) съюзникъ искренъ, ясенъ като день; б) много бавенъ и тежъкъ, като гигантъ; в) катастрофаленъ день, какъвто сѐ оказваше се деньтъ съ присѫтствието на албанцитѣ Мирдити въ полесраженията; г) hominum turba, т. е. смутъ човѣшки, тъй като Мирдититѣ, дѣто и да се явявали, внушавали страхъ, паника и смущение. Това послѣдно значение може да има думата и на арменски (mardativ) и на староперсийски. [Глд. Paganel, hist. de Georges Castriot, introduction, подзаб. — F. G. Eichhoff, Gram. général, indo-européenne. — M. François Bopp. Gram. comparée des langues indo-européennes].

[2]) Paganel II.

тана, битки всички нападки на султанскитѣ войски и далъ врѣме на всички други да се реорганизиратъ и приготвятъ за отбрана. Затова, въ случая, той — Скендеръ-бей справедливо може и трѣбва да се счита за спаситель на Европа много повече и по-скоро, отколкото полскиятъ краль Иванъ Собески [1]).

Бранковичъ още се обвинява отъ кардиналитѣ — защитници на Владислава по клетвонарушението, защото наедно съ Гунияди сключилъ и подписалъ 10-лѣтното примирие, безъ знанието ужъ на Владислава (глд. 4). Обаче той, като православенъ независимъ и самостоятеленъ хегемонъ, бѣше свободенъ да се съгласи или не съ тѣхъ и съ Владислава. Безпорно е поне, въ случая, че Бранковичъ (вънъ отъ роднинскитѣ връзки съ Мурада, който водѣше дъщеря му), като се водилъ, криво или право, отъ волята и религиознитѣ чувства на народа си, е запазилъ, отчасти поне, и спасилъ престижа на православието. Споредъ Ranke (глав. II), една стара сръбска пѣсень разказва, че онуй врѣме Георги Бранковичъ попиталъ Иванъ Гунияди: що мислѣлъ той за религията въ случай на побѣда? Гунияди му отговорилъ: че възнамѣрява да въведе въ страната римското католическо вѣроизповѣдание. Бранковичъ попиталъ и султана, който му отговорилъ: че при всѣка една джамия ще стърчи и една черква, а населението ще е свободно или да колѣничи, както е обичай въ джамиитѣ, или да се кръсти, както е обичай въ черквитѣ. Мнѣнието на обществото било: че по-прѣдпочтително е подъ турцитѣ да си пази вѣрата, отколкото да приеме латинската (римска) догма. Сжщиятъ Ranke на сжщото мѣсто въ подзабѣлѣжка привежда думитѣ на императора Фридрихъ, помѣстени въ една негова рѣчь, държана на 13 августъ 1443 година, отъ които явно става, че западнитѣ християне гледали на източнитѣ, като на турци и като на невѣрници и антихристи. (Срав. и 10).

8.

Като виновница на поражението може да се счита още и съюзническата флота, ако дѣйствително, както казва Ranke [2])

---

[1]) Paganel II. — M. de Salvandy. Histoire de Pologne avant et sous le roi J. Sobieski.

[2]) Гл. II. срав. и I часть, край.

(глав. II, срав. и I часть, край), достатъчна е била тогава само тя за окончателното изгонване на турцитѣ изъ Европа. Самиятъ Длугошъ, като цитира прѣминаването на султанскитѣ войски отъ Азия въ Европа съ генуезки и венециянски кораби, отдава вината на самитѣ началници на съединената съюзническа флота [1]). Тѣ, като военни, трѣбаше да иматъ линксови очи и да сѫ по-далновидни въ стратегическо отношение и да не стоятъ, като заковани гѫски, въ галиполския морски хоризонтъ и кръгозоръ, а цѣлия товаръ да оставятъ на сухопѫтнитѣ военни сили.

За забѣлѣзване е, че за тая морска сила отъ 70 кораба, която е служила, като главна основа на цѣлата експедиция, нищо не е извѣстно: върнала ли се е веднага, отдѣто е дошла? загинала ли е и потънала въ морето по пѫтя си за Варна или обратно и пр.? Нищо не се споменава отъ съврѣменницитѣ историци-калугери.

9.

Виновати за несполуката сѫ и поляцитѣ, които бѣгали отъ войската. Самия кардиналъ Олешницки въ кореспонденцията си съ Aeneas Sylvius (послѣ папа Pius II) твърди, че експедицията на 1444 г. пропаднала и не постигнала цѣлта си поради голѣмата омраза и завистьта на маджаритѣ спрѣмо поляцитѣ, вслѣдствие на което много поляци напустнали редоветѣ и се върнали въ отечеството си. Не бѣше ли по-добрѣ отначало да се отказватъ, отколкото отпослѣ? Това поведение на поляцитѣ за подобна една причина, никакъ не е оправдателно за тѣхъ; още повече, че не маджаритѣ мразели поляцитѣ, ала поляцитѣ — маджаритѣ [2]). Прѣдъ видъ само клѣтвонарушението имаха право поляцитѣ да отказватъ съдѣйствието и съучастието си въ тази война [3]).

10.

Сѫщо виновници за катастрофата може да се считатъ, покрай папата, и всички тогавашни европейски държави (Англия, Франция, Венеция, Генуа, Арагония, Бургундия, Медио-

[1]) Кехлеръ стр. 46.
[2]) Кехлеръ стр. 36 подзаб. и стр. 41.
[3]) Брокгаузъ — Ефронъ.

ланъ и Флоренция), които съ своитѣ прѣдставители подпомогнаха, защитиха и подкрѣпиха старанията на папския легатъ кардиналъ Juliano Cesarini да разубѣди невиния, въ случая, младъ кралъ Владиславъ, за да наруши клетвата и подписа си. Но тѣ подклаждаха войната отъ една страна, а отъ друга отказваха да зематъ участие или поне да изпратятъ нѣкаква си помощь. Клетвонарушението стана за тѣхна смѣтка. Тѣ сж го извършили чрѣзъ Владислава. Можеха по законенъ начинъ, да причакатъ изтичането на 10-тѣ години, като сжщеврѣменно дадатъ помощь на византийския императоръ *(за унията)* тѣ и всички други, освѣнъ Владислава и Гунияди съ Бранковича, които бѣха вече сами се задължили съ подписитѣ си да пазятъ 10-лѣтно примирие, а Владиславъ даже и съ клетва: „Заклевамъ се на честната и безсмъртна кръвь на Иисуса Христа [1])." Въ случая, само Бранковичъ стоялъ на думата си и се показалъ, тъй или инъкъ, честенъ човѣкъ· (Срав. и 7).

11.

Сжщо, като причина за несполуката на тая експедиция и за резултатитѣ отъ нея, може да се счита и моралътъ на двѣтѣ войски. Кехлеръ (стр. 21—22) казва: „Относително морала на османската войска, той стоелъ много по-високо, отколкото онзи на християнската войска. Венецианецътъ Trevisano пише въ 1554 година до правителството си: „Турцитѣ въ войската си нѣматъ три нѣща: *вино, наемници и хазартни игри.* При това тѣ иматъ обичая строго отъ тѣхъ почитанъ и считанъ за база на сполукитѣ въ сражения, *никога да не богохулствуватъ и, когато се молятъ на Бога, да вършатъ това съ най-голѣмата ръвность.* Въ лагеритѣ имъ владѣе най-голѣма чистота и редъ." (Срав. и мнѣнията на Кехлеръ въ епилога).

III.

Археологически прѣгледъ.

а.

Въ горѣописаното сражение казахме, че падналъ е и Караджа-паша. Въ негова честь въздигна се тогава единъ мав-

[1]) Paganel II, срав. и точка 1.

золей, наричанъ по турски *теке,* близо до сегашното село Паша-кьой. Но варненскиятъ списатель-учитель Иоанъ Николау казва (стр. 159—160), че е чулъ отъ стари хора да твърдятъ, какво Караджа-паша е погребенъ на другъ единъ мавзолей-теке, който се намира ½ нѣщо часъ далечъ отъ града, като се отива къмъ Добричъ (до 5 килом.). — Така че, ако тия турски мавзолеи не сж окончателно унищожени и ако надгробниятъ съ надписъ камъкъ на Караджа-паша се намѣри нѣкждѣ, то възможно е отчасти да се обяснятъ чрѣзъ него нѣкоя или нѣкои точки отъ въпросното сражение. Но, и въ противенъ случай, ние днесъ длъжни сме чрѣзъ Варненското археологическо дружество да разполагаме съ единъ поне точенъ прѣписъ и прѣводъ отъ надписитѣ на тия много стари мавзолеи-текета.

Ала въздигнатиятъ отъ султана за спомень и ознаменуване побѣдата му трофей съ турски надписъ, чрѣзъ който сигурно тия въпросни точки биха се обяснили, слѣдъ единъ вѣкъ биде унищоженъ безвъзвратно и безъ ничия слѣда [1]).

б.

Paganel (liv. II) неопрѣдѣлено казва: „Въздигна се и една колона на полесражението, *дѣто биде погребенъ нещастниятъ Владиславъ.*“ А, споредъ прѣданията, обезглавениятъ трупъ на краль Владислава (по заповѣдь султанска) се погреби и зарови близо до мѣстото, дѣ падналъ, на една стара тракийска могила, находяща се всрѣдъ почти полесражението; а на друга една могила, срѣщу и близо до първата, въздигна се съ турски надписъ великолѣпенъ трофей, който, както казахме и по-напрѣдъ (а), биде запазенъ прѣзъ цѣлъ единъ вѣкъ и послѣ изчезна, безъ никаква слѣда. Възможно това да е така, за да се по-нагледно прѣдставлява контраста между турския султански трофей и християнския кралски гробъ, подобно на контраста, който прѣдставляваха двѣтѣ копия съ нарушения договоръ и съ главата на Владислава, за които по-напрѣдъ стана дума. Тия двѣ могили се намиратъ, споредъ И. Николау (стр. 158), на югъ отъ Плановскитѣ лозя и отъ развалената и находяща се на пжтя за Паша-кьой Урганджи

[1]) И. Николау стр. 158. — Paganel II. Срав. и б.

чешма, отдѣто е било разположено въ посока къмъ езерото, село Кадж-кьой.

Споредъ Бехаймъ безглавия трупъ на краля билъ ужъ [1]) погребенъ въ *една малка гръцка черква въ Варна*. Това съобщение получилъ Бехаймъ отъ нѣкой си очевидецъ на сраженията Hans Märgest, който е билъ, казахме (I), плѣнникъ и каторжникъ цѣли 16 години.

Остава сега пакъ на археологическитѣ разкопки, за да се докаже и установи правото.

Любопитното е, че въ онова врѣме случайно намѣри се въ гр. Варна единъ гръкъ Сакжзлия (отъ о. Хиосъ), търговецъ на колониални стоки, който, види се, било отъ любопитство, било въ видъ и качество на прѣдприемачъ и доставчикъ на храни и съѣстни провизии и други продоволствия при християнската войска или же по други съображения и причини, присжтствувалъ въ полесражението и е държалъ на гръцки езикъ описателни бѣлѣжки на сражението. Тия негови бѣлѣжки, намѣрени напослѣдъкъ въ Италия, бидоха обнародвани въ Триестъ на тамошния гръцки вѣстникъ „Имѣра“ (= День). Тия свѣдѣния сж дадени намъ и на Варн. арх. дружество отъ достопочитаеми варненски граждане, които прѣди врѣме имаха случая да прочетатъ и добрѣ да помнятъ това, като абонати и редовни четци на тоя вѣстникъ. — Нѣма съмнѣние, че не е отъ малка археологична важность ние чрѣзъ Варненския археол. музей да разполагаме съ единъ вѣренъ прѣписъ отъ ония забѣлѣжки на оня очевидецъ хиоски търговецъ. Възможно тѣ да откриватъ нѣщо неизвѣстно инакъ въ историята, или да обясняватъ и освѣтляватъ нѣкои точки по сражението. — Впрочемъ, ако дѣйствително безглавиятъ трупъ на Владислава билъ погребенъ, както прѣдава германскиятъ поетъ, то, безъ друго, авторътъ на тия забѣлѣжки, като съврѣменникъ и очевидецъ и като *гръкъ*, ще споменава нѣщо за туй тържествено погребение на такъвъ единъ християнски краль отъ *гърци* свещеници въ *гръцка* черква. А ако той за туй не споменава нищо, то искаме да вѣрваме, че съмнѣнието за подлинността на изказаното по прѣдание мнѣние на германския поетъ още повече ще се усили. — Но ние още не разполагаме съ забѣлѣжкитѣ на оня Хиоски търговецъ, и затова:

[1]) Срав. Иречекъ. Пжтувания (на чехски) стр. 623.

За сега сме на мнѣние, че, ако нѣвга станатъ надлежнитѣ разкопки въ нѣкой отъ сегашнитѣ параклиси, който, по всѣка вѣроятность, ще крие въ основитѣ си споменатия отъ германския поетъ истински античенъ параклисъ [1]).

Тогава чакъ ще се докажи истинността и ще се установи подлинността на мнѣнието на тоя поетъ, защото археологията *обикновено,* неможе да има нѣщо *сигурно* общо (въ пъленъ смисълъ на думата) съ поезията. И обратно. И защото ония християнски войници, за които се казва, че присѫтствуваха на погребението и нѣкои, отъ които възможно е да се върнаха въ отечествата си, както и Hans Märgest, и разпространиха тоя слухъ (на който слухъ и мълва се основава се казаното мнѣние на германския поетъ), възможно е тѣ или отъ самосебе си, или заставени отъ други интересующи се лица нарочно да скроиха и разпространиха тоя слухъ, за успѣха на европейското общество, особено простонародно население, което въ случая трѣбва да е било много разтревожено отъ извѣстието за катастрофата и чиято вѣра въ помощьта на Бога и на Кръста, въ името на които бѣ направена тази кръстоносна експедиция, можеше, вслѣдствие на това, силно да се разклати. Освѣнъ това, искаме да вѣрваме, че не погребение, ала просто молебенъ е имало за краля и за всички паднали отъ страна на варненската православна община въ присѫтствието, разбира се, и на плѣнницитѣ-войници (не само поляци, а и маджари, власи, чехи, бошнаци, българи и др. За забѣлѣзване е и това, че като плѣнници споменаватъ се само поляци, като че ли тѣ прѣдпочитали да се прѣдаватъ, отколкото да паднатъ или избѣгнатъ!). Молебенътъ въ случая се извършилъ

---

[1]) Имаше и една черква св. Марина много по-стара отъ всички сѫществующи сега черкви, върху развалинитѣ на която се основа въ 1841 г. гръцко училище. Рускиятъ историкъ Д-ръ Венелинъ въ 1830—31 г. (прѣзъ юлий) намѣри въ гр. Варна само три черкви, безъ да казва имената имъ. По всѣка вѣроятность: Панагия т. е. Прѣсв. Богородица, св. Георги и св. Параскева, а не, както подзабѣлѣзва И. Николау, св. Атанасъ, чиято черква се основа слѣдъ заминаването на Венелина, т. е. не по-рано отъ 1832 г. въ врѣме на архиерея Иосифъ. А митрополита, за който загатва Венелинъ, е билъ Филотей. Храмътъ св. Атанасъ изгорѣлъ на 15 февр. 1836 г. и наново се построилъ въ 1838 г. Подиръ Иосифа за Варненски архиерей биде назначенъ Порфирий Прѣславски отъ 1849 г. до 1864 г. (Гл. Вѣстникъ Европы — журналъ исторіи-политики-литературы. 1893 г. юнъ стр. 730. Сравни И. Николау стр. 176—179, 194, 202). Споредъ Lechevallier имало въ Варна (въ 1775 г.) само двѣ черкви. И той не споменува имената имъ. (J. B. Lechevallier. Voyage de la Propontide et du Pont Euxine pendant 1775 г. Гл. И. Николау стр. 163—164).

разбира се, съ всички религиозни трѣби и *погребални* пѣсни и четива, щото е получилъ характеръ на *погребение,* отдѣто и разпространениятъ послѣ слухъ за *погребването* на краля въ гръцкия параклисъ.

Ето защо казахме и повтаряме, че остава на археологическитѣ разкопки да кажатъ послѣднята дума.

Обаче, ако станатъ разкопкитѣ въ нѣкой или нѣкои параклиси, черкви или други и се намѣри човѣшки скелетъ безглавенъ, даже и съ една ржка, въпросътъ ще е рѣшенъ. Но, ако се не намѣри нищо, тогава естествено, ще се утвърди нашето мнѣние за значението на тоя германски поетически слухъ. И тогава не остава, освѣнъ пакъ да се повърнемъ на първото мнѣние, че краль Владиславъ е билъ погребенъ въ споменатата могила. Ала и тамъ, ако станатъ разкопки и се намѣрятъ човѣшки кости безъ глава и безъ една ржка, въпросътъ пакъ ще да е рѣшенъ. Но ако нищо подобно не се намѣри, тогава ще трѣбва да заключимъ че поляшката дивизия, която първа е направила разкопки въ онази могила, тя прибра и вдигна оттамъ намѣренитѣ кости и заедно съ други скжпоцѣнни прѣдмети ги е занесла, дѣто ги е занесла. И дѣйствително:

Прѣзъ 1854 г. минавала оттукъ противъ Русия една дивизия поляшки войници. Началникътъ на тая дивизия направилъ разкопки и намѣрилъ въ споменатата могила, всрѣдъ трѣни, камъни и чакжли: кости отъ човѣшки трупъ, една диадема, една сабя и единъ кръстъ съ 7 зеленикави скжпоцѣнни камъни украсенъ. Така поне разправили самитѣ туземци-копачи на всички и на съврѣменника — споменатия покоенъ варненски учитель Иоанъ Николау (стр. 158—159). Вслѣдствие на това, началникътъ на поляцитѣ въздигналъ тамъ на свои разноски отъ бѣлъ мряморъ единъ паметникъ въ форма на четверожгълна пирамида, висока около 2 метра, съ два надписа — единия на полски езикъ, посоченъ къмъ Полша на сѣверъ; а другия — на латински, къмъ Римъ на западъ — съ едно и сжщо съдържание: „На краль Владиславъ III. Ягелонски и на поляшкитѣ рицари, паднали до Варна на 10 ноември 1444.“ За забѣлѣзване е, обаче, че въ тоя надписъ споменаватъ се само поляцитѣ и то само за това види се, защото Владиславъ бѣше полякъ, че въ войската му имаше и нѣкои рицари поляци и че той, който вдигна тоя памѣтникъ

билъ и той полякъ; а пъкъ за маджаритѣ, власитѣ, чехитѣ и др., които съставляваха болшинството на Владиславовата войска и, слѣдователно, болшинството на падналитѣ, нищо не се споменава. Авторътъ на надписа трѣбваше да прибави: „и на всички други паднали," когато щѣха да се подразбиратъ, покрай другитѣ покойни ратници и нещастнитѣ прости солдати-поляци. Монументътъ се въздигналъ само за едритѣ безсмъртни, а не и за дребнитѣ смъртни. Споредъ насъ, тоя човѣкъ, като полякъ, изпълнилъ своя си дългъ къмъ своето поляшко отечество, колкото можелъ и както разбиралъ, като давалъ примѣръ на другитѣ да изпълнятъ и тѣ, ако искатъ, и както искатъ, дълга си къмъ своитѣ съотечественици. Обаче, добритѣ примѣри отъ добри дѣла често пѫти провокиратъ и прѣдизвикватъ жлъчката и ненавистьта на хората! Това може би да се е случило и съ него, както види-щемъ. — Но, както и да е, тоя монументъ траялъ нѣколко само мѣсеца и изчезналъ. Споменатиятъ варненски списатель-житель, заедно съ колега си житель Михаилъ Кириаку и гражданина Хр. Д. Чилооглу, били очевидци на тоя монументъ, но, когато слѣдъ една седмица отидоха повторно, за да направятъ снимка не намѣриха нищо.

IV.

Епилогъ.

Най-послѣ, като *епилогъ* (и въ видъ на заключение) привеждаме тукъ мнѣнието на Кехлеръ изказано отъ него въ *прологъ* и прѣдисловие.

—

Кехлеръ започва прѣдговора си съ думитѣ: „Сполукитѣ на турцитѣ прѣзъ първитѣ столѣтия на появяването имъ въ Европа, трѣбва да се отдадатъ отчасти на хубавата реорганизация на войската имъ и отчасти на отпадъка на западнитѣ държави." Послѣ Кехлеръ, между другото, казва: Че конницата била отличителниятъ материалъ, отъ който европейскитѣ войски сѫ се състоели, безъ нищо по-модерно и по-усъвършенствовано да се прибави на войската, когато рудиментитѣ и елементитѣ на турската войска, сравнително, се намирали въ

много по-добро и живо състояние; че конницата, се обучавала и възпитавала по европейски недостатъчно и непълно, па и крайно били егоисти, лъжесъперничави — нѣщо, позорно (казва Кехлеръ) за всѣко военно образование и редъ; че конникътъ съ прѣзрѣние гледалъ на пѣхотата и пр.

Послѣ Кехлеръ, казва, че въ началото още на 15 столѣтие огнестрѣлнитѣ орѫжия (пушкитѣ) бѣха почти въ употрѣбление, но тогавашнитѣ европейци не обърнаха внимание на ползата отъ тѣхъ и за това не единъ пѫть бидоха изложени на опасность. Не че конникътъ прѣзиралъ пушкитѣ, ала безъ пѣхота не можеше полезно да се употрѣбятъ тѣ. Едно сравнение на политическото положение на европейскитѣ държави прѣзъ 14 и 15 столѣтия съ онова на по-прѣдишна епоха дава да се разбере, че европейскитѣ държави можеха да дадатъ на войската това, което военното положение на онази епоха изискваше и диктуваше за войската. — Наемницитѣ войници сѫщо бѣха всадници, а до края на 15 столѣтие (съ изключение на гусититѣ, швейцарцитѣ и англичанитѣ) никаква пѣхота нѣмаше. Заради това, заключава Кехлеръ, причината за поражението на християнитѣ трѣбва да се търси на особения начинъ, по който краль Владиславъ мислилъ и гледалъ на конницата[1]).

По поводъ на тия мнѣния на Кехлеръ, смѣло може тукъ да се повтори и отъ историята, че турцитѣ, освѣнъ конница, имали и пѣхота и пушки и топове, които много пѫти сѫ ги употрѣбили противъ европейцитѣ. Обаче, послѣднитѣ не се събуждали отъ летаргията за дълго врѣме. На турцитѣ впрочемъ, длъжи Европа първия нагонъ и потикъ и първия урокъ на военното си реорганизиране, на постепенното си оттогава и насамъ военно въобще усъвършенство и усъвършенство орѫжейно, както и на употрѣблението пѣхота. Така че идеята, какво турцитѣ сѫ съвсѣмъ варвари, неприемчиви и неспособни за учене и наука, стана причина, щото мнозина да се излъжатъ и да попаднатъ въ много грѣшки, както дипломатически и политически, така и военни. А това, че е така, самитѣ работи и историята го доказватъ.

---

[1]) Кехлеръ стр. 4.

Походътъ на Владислава прѣзъ България въ 1444 г. [1]) и битката при Варна.

Съобщава Х. К. Шкорпилъ.

(съ една карта).

На 26-й септемврий 1444 г. Владиславъ стигва до гр. Бдинъ [2]) (Видинъ), който билъ ограбенъ и изгоренъ. Папата изказалъ желание да се стигне, колкото е възможно по-скоро, въ Галиполъ [3]) гдѣто ще чака флотата, която до пристигането на краля ще прѣчи да не минатъ турцитѣ отъ Азия въ Европа. Отъ Видинъ имало да се мине направо къмъ Галиполъ прѣзъ Одринъ. Обаче, прѣдъ видъ на разни затруднения (като минаване Стара-планина и др.) рѣшено било да се отправи войската прѣзъ Никополъ къмъ Варна и отъ тамъ къмъ Галиполъ и Цариградъ. На 16-й октомврий кралътъ стига до гр. Никополъ. Помежду войницитѣ се пръснали слухъ,

---

[1]) Въ 1443 г. тръгналъ Владиславъ срѣщу турцитѣ съ маджарския полководецъ Гуниади и съ сръбския десподъ Георги Бранковичъ. Въ войската на Владислава се намиралъ ротмистръ Иеникъ (чехъ) съ 600 боеви каруци [Иречекъ. История на България, на чехски стр. 322]. Владиславъ миналъ прѣзъ София къмъ Златица, гдѣто е станало сражението съ турцитѣ. Каницъ прѣдполага, че то станало между с. с. Петричъ и Поибрени [II. 208]. К. Иречекъ изказва мнѣние, че Владиславъ се е доближилъ вѣроятно къмъ Златица и че оттамъималъ намѣрение да мине прѣзъ Срѣдня-Гора край р. Медедъ (притокъ на р. Тополница) къмъ Стрѣлча (Период. списание. София 1884 VIII. стр. 14 и 18). — Прѣдполагаме, че сражението е станало до планината *Опоръ*, лежаща между г. г. София и Златица (между с. с. Макоцево, Байлово и Д. Камарци). На сѣверъ отъ планината минава държавното шосе отъ София къмъ Златица, а на югъ отъ планината минава прѣкиятъ пѫть отъ София за Пловдивъ (прѣзъ Петричъ). Пѫтьтъ минава низкото водораздѣлно възвишение между р. р. Искъръ и Тополница (между с. с. Байлово и Смолско), гдѣто било до прѣди руско-турската война, черкеското село Телишъ. За Опоръ има прѣдание, че на него станало голѣмо сражение между българи и сърби. Българитѣ се „опрѣли," та планината отъ тогава ужъ се наричала „Опоръ." Близу до нея има една поляна наречена „сръбска;" на нея ужъ е станало сражението. Въ близката мѣстность „Медмишки кайракъ" сѫ намѣрени стрѣли (съ двѣ уши), копие и голѣма крива сабя; тѣзи старини видѣхме прѣди 15 години, когато посѣтихме с. Макоцево. Въ нивитѣ, които се намиратъ на сръбската поляна, доста често сѫ намирани стрѣли.

[2]) Паметницитѣ на еничерина (на полски). II издание. Санокъ. 1857.

[3]) Кехлеръ стр. 42.

ВАРНА
и
околность-та и
КАЛЕ
Михилисъ
Джаферли
Ени-кьой
Аджемлеръ
Русларъ
Ментеше
Пашакьой
Г.Франга
Кадакьой
Инджекьой
ВАРНА
ЕЗЕРО
ДЕВНЕНСКО
ВАРНЕНСКИ
ЗАЛ.
Кайседжикъ
Ешекчи
Дерекьой
Кюкдюджа
Галата
Предисторич. З.
Монастиръ

че въ този градъ били укрити съкровищата на цѣлото царство, та заради това тѣ се распръснали по прѣдградията за плячкосване; тѣ съборили и изгорили всичкитѣ сгради, па наближили и до самитѣ градски врата. Владиславовитѣ усилия за възспиране на войскитѣ отъ грабежъ, несполучили нищо. Вратата и стѣнитѣ на града били силно завардени, за туй кралътъ издалъ разпореждане да се оттеглятъ войскитѣ отъ обсадата.[1])

Тука се явилъ при краля влашкиятъ князъ Дракулъ[2]), който се трудилъ да го увѣри, че немогатъ да се побѣдятъ турци, защото християнската войска била по-малка. „Слѣдъ дългитѣ борби и разпри, които съмъималъ съ турцитѣ „казвалъ князъ Дракулъ," азъ познавамъ турскитѣ сили. Вашата войска е малко; когато отива султана на ловъ и тогази има съ себе си повече войска, отколкото имате вие днесъ за таково сериозно прѣдприятие. Не се надѣвайте на гърцитѣ; тѣ сж сами много слаби, за да могатъ да изпълнятъ обѣщанието, което що ви сж дали. Генуезцитѣ и венецианцитѣ, ако и да ви обѣщаватъ помощь, когато дойде врѣмето за да ви помагатъ, пакъ може да се измѣнятъ. Турското злато блещи по-хубаво въ очитѣ имъ, отколкото резултата на вашата сполука. Върнете се и чакайте пролѣтьта, тогава почнете войната съ по-голѣма войска." Едни които били въ военния съвѣтъ взели думитѣ на князъ Дракулъ въ лоша страна, прѣдполагайки, че говори тъй, защото ще е ималъ връзки съ турцитѣ. Между другитѣ Гунияди билъ оня, който изтълкувалъ въ найлошъ смисъль мнѣнието на князъ Дракула. Кралътъ взелъ Гуниадовата страна. Дракулъ като видѣлъ, че кралътъ постоянствува да се даде сражение на турцитѣ, далъ му 4000 конни войници помощь и когато тръгналъ отъ онуй мѣсто, далъ на Владислава и два коня вихрогоня (отъ неизказана бързина, щото при срѣщане опасность да се възползува отъ тия коне).

Владиславъ миналъ отъ Никополъ по старъ римски пжть

---

[1]) М. Калимахъ (Д-ръ Хр. Кесяковъ. Сборникъ за народни умотворения и др. София. VII. 1892. стр. 438).

[2]) Кр. Мирски. Българска сбирка 1906. XII. стр. 42—45. (Пжтувания по Дунава и въ България отъ J. Bolintinianu. Букурещъ. 1858).

и стигналъ до развалинитѣ на старъ градъ съ великолѣпни постройки и мряморни паметници съ латински и гръцки надписи, горделиви сводове и високи стълпове. [1]) Нѣма съмнѣние, че това сж били развалинитѣ на римския градъ Nicopolis (ad Istros), находящи се до с. Никюпъ (Търновско). Като авангарда, вървѣлъ Гунияди съ 3000 маджари и румжни, слѣдъ тѣхъ вървѣли боевитѣ (обозовитѣ) каруци [2]) и на края кралътъ съ останалата войска.

Въ врѣме на похода войскитѣ изгорили нѣколко села и градища и ги съборили; войницитѣ до толкова си позволявали да безчинствуватъ, щото нападали дори и на българскитѣ и гръцки свещени мѣста, а черквитѣ имъ опустошавали съ огънь и съ други разбойнически начини (Калимахъ стр. 445).

Отъ Ени-Пазаръ [3]) е било изпратено кралско възване на турскитѣ гарнизони въ Шуменъ, Махорацъ [4]), Петричъ, Варна, Галата и Каварна, за прѣдаването имъ [5]).

Въ възването кралътъ обѣщавалъ на гарнизонитѣ ако ги прѣдадатъ, че ще ги изпрати подъ закрилата на свои стражи и конвой до Одринъ, а въ противенъ случай ги заплашвалъ съ смърть (Кехлеръ 43).

Кралътъ стигналъ по пжтя отъ Никюпъ за Шуменъ до Орѣховица, гдѣто било изгорено укрѣплението; отъ тука сж били изпратени къмъ Търново 500 войници, които обаче били отблъснати отъ тамкашнитѣ турци съ голѣми загуби.[6])

---

[1]) Кехлеръ стр 42.

[2]) Гискра, като най-голѣмъ началникъ (гетманъ) на младия краль Ладиславъ (Posthumus) въ сѣвернитѣ части на Маджарско (въ Словацко) обѣщалъ най-напрѣдъ 2000 пѣшаци и 300 конника (види се че заедно съ боевитѣ каруци). Но слѣдъ като е билъ разваленъ Сегединскиятъ договоръ, той далъ само 300 пѣшаци и 100 конника; началникътъ имъ билъ Гискровиятъ гетманъ Чейка. Всичкитѣ паднали въ битката при Варна (Частно съобщение до насъ отъ Д-ръ Х. Иречекъ въ Високо-Мито — Чехия).

[3]) Види се, че Владиславъ вървѣлъ все по римския пжть, който минава отъ Никюпъ къмъ с. Ковачовецъ и нататъкъ покрай сѣвернитѣ поли на в. Хюсекъ (Фисекъ) баиръ къмъ Ени-Пазаръ (ср. Абоба-Плиска стр. 471. 472). Този градъ билъ заселенъ около половината на XVII вѣкъ (гледай описанието му въ втория отчетъ на Варненското археологическо дружество за 1907 г. отъ Ив. К. Радевъ). Стариятъ градъ Ени (Нови)-Пазаръ билъ разположенъ сѣвероизточно отъ сегашния градъ, при политѣ на Стана-Баири, край пжтя за с. Сюлейманкьой. Селището на стария градъ се нарича „Старъ Нови Пазаръ (Ески-ени-пазаръ). — Гл. албумътъ „Абоба-Плиска“ табл. III. 2.

[4]) Mahoracz. — Види се, че подъ това название, има да се разбира укрѣплението „Михилизъ“ кале (Michelitsch) (гл. по-нататъкъ).

[5]) Кехлеръ стр. 43.

[6]) Иречекъ (Пжтувания. На чехски стр. 179).

На 25 Октомврий християнската войска пристигнала отъ Ени-Пазаръ до Шуменъ и три деня наредъ нападала крѣпостьта [1]) и едвамъ сполучила да я прѣвземе и то, слѣдъ като е прѣтърпяла огромни загуби на християнски войници. Голѣмата кула, въ която крѣпостниятъ гарнизоненъ началникъ бѣ прибѣгналъ съ само 50 турци, се оказваше непрѣвзимаема. Ала християнитѣ сполучиха прѣзъ една дупка (проломъ) да вмъкнатъ и вкаратъ дърва и слама и да ги запалятъ. Турцитѣ въ кулата, за да не се задушатъ отъ дима, се хвърлили отъ височината на кулата [2]). Тукъ кралтъ остана 7 деня и слѣдъ това той миналъ за Провадия прѣзъ една пуста страна, дѣто нито капка вода неможиха да намѣрятъ за човѣцитѣ и животнитѣ [3]). Въ Провадия била прѣвзета и разрушена крѣпостьта „Ташъ хисаръ“ (между града и с. Джиздаркьой). Християнската войска останала тука два деня, за да уничтожи крѣпостьта [4]).

Прѣди още да стигне Владиславъ въ Провадия, дошла тревожна новина, че султанъ Мурадъ прѣминалъ въ Европа съ 40 хилядна войска, при всичко, че горѣпоменатата флота трѣбвало да спрѣ това прѣминаване [5]).

На 7-ий Ноември Владиславъ пристигна прѣдъ единъ градъ, нареченъ *Петричъ* (между с. с. Гебедже, Синделъ и Авренъ [6]), който биде прѣвзетъ съ щурмъ, при което паднали 5000 турци. Споредъ Калимаха, билъ тежко раненъ поля-

---

[1]) Крѣпостьта е, види се, „Хисаръ̀тъ“ надъ града Шуменъ. Въ развалинитѣ ѝ се забѣлѣзватъ, на най-високото мѣсто, основи на правоѫгълна постройка (30×10 крачки), която прѣдставя, види се, основитѣ на кулата, за която се говори при обсадата на християнитѣ. (Абоба-Плиска стр. 429. — Албомъ, таблица XCII, 3, I.).

[2]) Кехлеръ стр. 44.

[3]) Прѣдполагаме, че Владиславъ ималъ своя лагеръ въ Ени-Пазаръ, отдѣто е изпратилъ една часть отъ войската въ Шуменъ. Слѣдъ прѣвземането на шуменската крѣпость, войската се завърнала въ Ени-Пазаръ, отгдѣто Владиславъ потеглилъ къмъ Провадия прѣзъ безводното Ясѫтепенско поле. — Ако е тръгналъ Владиславъ отъ Шуменъ направо за Провадия, то пѫтьтъ му билъ прѣзъ с. Кюлевче, Марковча и Равна, прѣзъ тъй наречените „сѫртове,“ гдѣто нѣма недостатъкъ отъ вода. Прѣзъ поменатитѣ села е минавалъ, въ турско врѣме, „*пощенски пѫть* (поща йолъ).“

[4]) Кехлеръ стр. 44.

[5]) Кехлеръ стр. 45.

[6]) Укрѣплението е извѣстно подъ название „Петричъ-калеси“; то е разположено върху стръмнитѣ скали, при политѣ на които минава желѣзницата отъ Гебедже за Синделъ.

къмъ И. Тарновъ и се е отличилъ Леско Бобрицъ[1]). Когато се прѣвзимало укрѣплението трѣбва да сѫ били вече турцитѣ негдѣ на близу[2]). Види се, че Владиславъ пратилъ разузнавачи за да слѣдятъ за турцитѣ; при това сѫ били намѣрени въ близката рѣка Камчия 28 рѣчни кораби[3]), които били изгорени.

На 8-й ноември християнитѣ като пѫтували отъ Петричъ за Варна, минаха покрай укрѣплението Михлизъ[4]), което биде прѣвзето съ щурмъ. На 9 ноември кралътъ пристигна до Варна, гдѣто му били прѣдадени ключоветѣ на гр. Варна, Галата [5]), Макрополъ [6]) и Каварна [7]).

Владиславъ се разположилъ на лагеръ на западъ до г. Варна. Още въ сѫщия день, привечеръ, стигва и Мурадъ и се разположилъ на лагеръ срѣщу Владиславовия. Огньоветѣ отъ турския лагеръ се гледали отъ християнския на разстояние 5000 крачки, както бѣлѣжи съучастникътъ на похода Palatio [8]).

Споредъ генералъ-майора Кехлеръ [9]) турската войска била разположена на разстояние около 7 километра на западъ отъ града (гледай картата), а християнската — на разстояние около 3 км. (на картата я отбѣлѣжихме по-близо до града).

---

[1]) Кехлеръ 45.

[2]) Султана е прѣминалъ, види се, Балканътъ прѣзъ прохода между г. Айтосъ и Провадия.

[3]) Кехлеръ стр. 47. — И. Николау (Одесосъ, стр. 150 подзаб. 4) казва, че тая мѣстность и сега още отъ туземци-турци се наричала „Терсана-ейри т. е. корабостроителница.

[4]) То е укрѣплението Михлизъ (Михлюзъ, Михилизъ)-кале, находящо се до с. Аджемлеръ (гл. картата). При политѣ на върха, гдѣто се намира калето, личатъ слѣди на старо село „Михлизъ-кьой.“ Това село е сѫществувало още прѣди 80 год. както се вижда отъ руската карта отъ 1829 г. На тази карта то е отбѣлѣжено като „Муаличъ.“ На старата австрийска карта то е сѫщо отбѣлѣжено заедно съ с. Ментеше (между с. с. Аджемлеръ и Пашакьой). По прѣдание послѣднитѣ двѣ села сѫ заселени отъ разтуреното с. Ментеше. Съобщението на Халкокондиласъ (Кехлеръ стр. 46), че била прѣвзета отъ маджаритѣ „Калиакра“ е грѣшка, защото на втория день слѣдъ пристигането на Владислава до Варна е станало сраженето, та не е било слѣдователно възможно да се прѣвземе далечната Калиакра (до Каварна). Нѣма съмнѣние, че вмѣсто „Калиакра“ трѣбва да се разбира „Михилизъ“ (Кехлеръ 46. 3).

[5]) гл. на картата укрѣплението на галатския носъ. Галата (Галатасъ или Калатасъ) се споменува въ старитѣ италиянски карти.

[6]) т. е. дългъ градъ, се намиралъ, види се, въ околностьта на с. Кестричъ, гдѣто е сѫществувалъ голѣмъ градъ, който се разпростиралъ между поменатото село, св. Костадинъ и Евксиноградъ.

[7]) споменува се въ XIV столѣтие подъ название Карнава (Иречекъ. Пѫтувания. На чехски стр. 617).

[8]) Кехлеръ стр. 47 подзаб. 2.

[9]) Гл. картата у Кехлера.

Споредъ нашето мнѣние двѣтѣ войски сж били разположени много по-близо до Варна, а именно: християнитѣ били разположени отъ политѣ на реброто [1]), по което се качва стариятъ пжть отъ Варна за Добричъ, — чакъ до укрѣплението Кадъръ-Боба, а турцитѣ, между Варна и с. Пашакьой, задъ военното стрѣлбище (до Планово-дере). Очевидецътъ на сражението A. Palatio казва, че двѣтѣ войски сж били отдалечени 5000 крачки [2]). Дѣсното християнско крило имало слѣдователно да защищава най-слабото мѣсто, а именно поменатиятъ пжть, защото той е билъ за християнитѣ единствената отстжпителна линия къмъ Дунава (прѣзъ Добричъ). На това положение на крилото отговаря съобщението на Palatio, че крилото било отдалечено отъ града 2000 крачки [3]). Palatio се е намиралъ въ най-крайната часть на дѣсното крило, види се, че въ дружината на Юл. Цезарини [4]). Поменатото разстояние отговаря на разстоянието отъ западната страна на старото варненско укрѣпление, — която била до аджемското кафене (на Мусалата) — до политѣ на поменатото ребро. Стратегичността на реброто се доказва и отъ това, че турцитѣ въ миналия вѣкъ построили на него една табия (Ислямъ-оглу) и че една отъ най-важнитѣ позиции на варненската крѣпость, а именно „Илдъзъ-Табия“ (т. е. звѣзда-табия) [5]) е разположена близо до политѣ на реброто.

Дѣсното крило е било усилено съ обозовото укрѣпление [6]), което, както прѣдполагаме, е било разположено близо до политѣ на реброто (тамъ дѣто е Илдъзъ-Табия). Обозовото укрѣпление образувало, види се, единъ четверожгълникъ отъ 4 реда боеви каруци, които били съединени съ вериги. Върху тѣхъ стояли защитници, снабдени съ разни видове оржжия, като лжкове, боздугани (топузи), копия съ куки (за

---

[1]) На приключената карта отбѣлѣжихме дѣсното крило по склоноветѣ на реброто. —

[2]) Кехлеръ стр. 47 подзаб. 2.

[3]) Кехлеръ стр. 51.

[4]) Кехлеръ стр. 35, подзаб. 1.

[5]) Въ надписъ, който билъ зазиданъ въ табията, се говори, че тя била съградена въ царуването на султанъ Махмуда (въ 1250 г. отъ Егира, т. е. въ 1833 г.) и че тя „брани града отъ всѣка страна“ (Варненски общински вѣстникъ 1889, брой 20—21).

[6]) На приключената карта то е отбѣлѣжено по-на западъ.

сваляне коне), секири, огнестрѣлни орѫдия (малки пушки за малки камънни гюлета) и др.[1]).

Извѣстниятъ чехски полководецъ Иванъ (Янъ) Жижка почналъ да употрѣбява боевитѣ каруци въ 1419 г. Защитата на обозовото укрѣпление се е рѫководила, види се, отъ Чейка (родомъ чехъ)[2]).

Горѣпоменатиятъ пѫть е съединявалъ Варна съ Добричъ прѣди направата на сегашното държавно шосе, което минава прѣзъ с. Аджемлеръ; този пѫть се съединява съ новото шосе надъ в. Баиръ-баши (между с. с. Дервентъ и Аджемлеръ). Други пѫтища за Добричъ минаватъ прѣзъ дълбоки гористи долища на Батова (прѣзъ с. с. Кьомурлукъ и др.).

II.

Едвамъ първитѣ лѫчи на зората освѣтлили града Варна и билото на близкитѣ възвишения, почнали да се чуватъ тръби и барабани за почване на боя. Огромнитѣ маси на турската войска почнали да се раздвижватъ за да се установятъ въ боевъ редъ. Акинджиитѣ и азапитѣ се движили отъ полето къмъ терасата[3]) срѣщу дѣсното християнско крило. Християнската войска стояла неподвижно на мѣстата си цѣли три часа. Въ това врѣме настанала силна буря, която разкѫсала знамената на християнитѣ — съ изключение на онуй на св. Георги — нѣкои дори откѫснала отъ рѫцѣтѣ на тѣхнитѣ носители и съвсѣмъ ги счупила. Естествено е, че това, заедно съ други случки[4]), които си припомнили сега всички, се считало като нещастенъ знакъ относително изходътъ на битката.

Едвамъ било привършено разположението на турската войска, когато къмъ 9 часа почнало настѫплението.

---

[1]) Гуситското воюване. Отъ Томанъ (Прага 1898). На чехски. стр. 155.

[2]) Гледай подзабѣлѣжкитѣ (по-напрѣдъ).

[3]) На картата (гл.) съ отбѣлѣжени позициитѣ имъ чакъ на билото (споредъ Кехлера). Споредъ наше мнѣние тѣ стояли на терасата, гдѣто се намира разваленото турско теке „*Кара-ачъ.*“ Прѣзъ терасата минава старият пѫть отъ Варна за Добричъ.

[4]) Така напр. когато прѣди битката пажето подавало на краля шлема, който падналъ отъ рѫцѣтѣ му и когато кралътъ се качвалъ на коня, той се подплашилъ (стр. 264. R. Horvath. Hadtörtenelmi Közlemények. [Budapest. — 1888. I].

Азапитѣ слизали по реброто къмъ дѣсното християнско крило и почнали да го нападатъ съ хвърлене стрѣли. Въ това врѣме слизала и кавалерията (акинджиитѣ), на сила около 15 хиляди [1]), по съсѣднитѣ склонове, за да нападне дружината на хърватския банъ и ерлавския епископъ. Християнитѣ ги оставили да се доближатъ чакъ до тѣхъ и тогава се спуснали противъ тѣхъ съ такава сила, че турцитѣ били принудени да се оттеглятъ назадъ като сж били прѣслѣдвани чакъ до стръмнитѣ мѣста на възвишението (до терасата). Но прѣзъ врѣмето на нападението, по заповѣдь на султана, почнала да се движи анатолската кавалерия подъ прѣдводителството на Караджа паша. Тя минала незабѣлѣзано край Планово дере къмъ терасата, и задъ гърба на акинджиитѣ и азапитѣ, тѣ слѣзнали въ Франгенското дере и по него се приближили къмъ най-крайната часть на дѣсното християнско крило. Това било въ онуй врѣме, когато една часть отъ християнитѣ прѣслѣдвала акинджиитѣ къмъ терасата. Дружината на Юлиана и Велико-Вардайнския епископъ сж стояли въ туй врѣме въ едно ниско мѣсто и не сж могли да забѣлѣжатъ наближаването на анатолската кавалерия откъмъ Франгенското дере. Кавалерията нападнала съ голѣма сила двѣтѣ дружини, сполучила да ги раздѣли и да ги прѣслѣдва отъ едната страна къмъ обозовото укрѣпление, а отъ другата — къмъ трѣвиститѣ блата (търсища) между морето и езерото. Вардайнскиятъ епископъ, като искалъ да ги прѣмине, потжналъ въ тѣхъ [2]), а ерлавскиятъ епископъ сполучилъ, види се, да стигне къмъ Галата по крайморскитѣ пѣсъци [3]).

Въ обозовото укрѣпление се завързалъ бой между Юлиановата дружина и турцитѣ. Тука юнашки загинали двама полски рицари, а именно Леско Бобрицъ и Иванъ изъ Тарнова [4]). Турцитѣ успѣли вече да прѣкатурятъ нѣколко боеви каруци и навлѣзнали въ заграденото отъ каруцитѣ пространство.

---

[1]) Horvath стр. 294.

[2]) Horvath стр. 296. — При прокопаването на канала е била до сега намѣрена една камилска и конска глава (черепъ), и послѣ единъ човѣшки черепъ пробитъ на нѣколко мѣста съ остро и кржгло оржжие. Черепитѣ се съхраняватъ въ варненския окржженъ музей.

[3]) Кехлеръ стр. 61.

[4]) Horvath стр. 296.

Въ този критически моментъ пристигналъ Гунияди и кралътъ (съ запасъ). Чрѣзъ съединеното нападение турцитѣ били отблъснати и слѣдъ малъкъ бой принудени да напуснатъ полесражението и да бѣгатъ. Въ боя билъ убитъ Караджа паша. Кралътъ и Гунияди прѣслѣдвали турцитѣ чакъ близо до еничерскитѣ позиции, гдѣто стоялъ султанътъ. Побѣдата била пълна [1]). Ето какъ описва единъ турски лѣтописецъ [2]) поражението. „Бойното поле се напълнило съ обезглавени трупове и отсѣчени глави. Тѣхниятъ брой е билъ повече отъ тоя на звѣздитѣ, които съ своята блѣда свѣтлина поставяли въ полузракъ полесражението и му придавали видъ на една страшна и сърдцераздирателна картина. Освѣнъ човѣшки трупове и пролѣта кръвь, полесражението било пълно съ разни изпотрошени бойни прѣдмети и припаси, като саби, мечове, стрѣли, силяхи, паласки, кемери и пр. Най-сетнѣ картината се допълняла отъ сграбчилитѣ се на борба съ послѣдни сили юначни войници, които безслѣдно изчезнали въ потоцитѣ човѣшка кръвь.

Слѣдъ като проклетиятъ Янко (Гунияди) нанесълъ окончателно поражение на анадолската османска армия, тя се разбѣгала като оставяла задъ себе си всички припаси, оржжия, храна и пр.“

Слѣдъ поражението на анадолцитѣ се е завърналъ Гунияди съ краля къмъ центра; той остана изненаденъ когато се научилъ, че румжнскиятъ запасъ не се е завърналъ още на мѣстата си, както е заповѣдалъ Гунияди. Причината на това била тази, че запасътъ при прѣслѣдването на анатолската войска стигналъ чакъ задъ гърба на еничеритѣ, гдѣто ударилъ на обиръ върху турския обозъ. Напраздно изпратилъ Гунияди войници за да ги викатъ, напраздно отишелъ самъ той; богатата плячка тъй ги залисала, че немогли да се отдѣлатъ отъ нея [3]). Малко малодушенъ се завърналъ Гунияди при краля, при когото могълъ обаче

---

[1]) Horvath стр. 296.

[2]) Д. А. Ихчиевъ. Историческата битка при Варна въ 1444 г. (Периодическо списание. София 1906. 7—8 свезка). Извлечение отъ турския ржкописенъ лѣтописъ, подъ название: „тач-улъ-теварихъ“ (корона на лѣтописитѣ), съставенъ въ края на XVI-и вѣкъ отъ мухамеданския историкъ, поетъ и дипломатъ ходжа Сеад-Еддинъ, родомъ отъ Персия.

[3]) Horvath стр. 297.

да остане за малко врѣме, защото на лѣвото християнско крило произлѣзълъ бой, който изисквалъ присѫтствието му. Той помолилъ краля да почака на мѣстото си, до гдѣто ще успѣе да прѣустанови боятъ на лѣвото крило. Гунияди молилъ краля да прибере разпръснатата войска за да се приготви отъ нея запасъ, който би могълъ да помогне въ критически моментъ. Подиръ това Гунияди замина съ една часть на войската (отъ центра) къмъ лѣвото крило, гдѣто се открилъ боятъ[1]) отъ нападението на дѣсното турско крило. Турцитѣ били въ начало отблъснати. Когато обаче при прѣслѣдването имъ, християнитѣ стигнали чакъ близу до позициитѣ на еничеритѣ, тогава се обърналъ тѣхниятъ прѣдводитель Даудъ-паша и ударилъ върху християнитѣ. Щастието се обърнало. Християнитѣ бѣгали къмъ първитѣ си позиции. Въ този критически моментъ, явилъ се Гунияди съ своята конница, нападналъ турцитѣ (спахиитѣ) и тѣ въ пълна безредица побѣгнали. И така Гунияди побѣдилъ турцитѣ на двѣтѣ страни (крила).[2])

По-голѣмата часть отъ турскитѣ пълководци заедно съ своитѣ полкове почнали да отстѫпватъ въ безпоредъкъ, като поразени.

Султанътъ останалъ почти самичъкъ на бойното поле. Придружавали го само най-вѣрнитѣ му придворни бейове и сирдари заедно съ нѣколко румелийски бейове и тѣхнитѣ доброволчески дружини.

Само еничеритѣ, като живъ плетъ отъ хора, застанали прѣдъ гявурската войска и съ главитѣ си пазили живота на султана. Лагерътъ на османската армия заприличалъ на пустиня. Султанътъ, развълнуванъ и обезкураженъ отъ тоя печаленъ видъ, съ душевна скръбь и болка на сърдце, помолилъ близостоещитѣ до него пълководци да спратъ отъ бѣгство своитѣ войници въ *гористата мѣстность задъ единъ хълмъ*[3]) до втора заповѣдь. Слѣдъ това той колѣничилъ и

---

[1]) Horvath стр. 297—298.

[2]) Horvath, стр. 298.

[3]) Разбираме добруджанската равнина задъ билото на възвишението, прѣзъ което минава пѫтьтъ отъ Варна къмъ Добричъ (прѣзъ терасата). Равнината (задъ билото) е била покрита едно врѣме съ гора, както помнятъ стари хора; сега тя е покрита, въ посока къмъ с. Кьомурлукъ, съ дребна смѣсена гора, наречена „пелитликъ.“ Прѣди 30 години имало гѫста дѫбова гора край пѫтя отъ Варна за Пашакьой. Могилитѣ „Мешели-тепе“ добили името си отъ дѫбови (мешови) дървета, които расли на тѣхъ.

съ съкрушено сърце и вдигнати къмъ небето очи, молилъ се Богу. Слѣдъ произнасяне молитвата, султанъ Мурадъ и останалитѣ ислямски военноначалници се установили здраво на бойнитѣ позиции и рѣшили: или да умратъ славно, или да побѣдятъ неприятеля. Около султана юначнитѣ еничери въ двойни редове образували обржчъ и съ голи остри ками въ ржцѣ, чакали нетърпѣливо атаката на гявуритѣ [1]).

Гунияди билъ още занятъ съ прѣслѣдването на неприятеля, а кралътъ го чакалъ. Близустоящитѣ до краля поляци съ завистъ гледаха какъ побѣждава Гунияди, та съвѣтвали кралътъ да не остави всичката слава върху Гунияди и маджаритѣ. Казали му, че не е достойно за него да стои безъ работа, когато неговиятъ пълководецъ побѣждава. Съвѣтвали го да нападне султанътъ и еничаритѣ, които тъй и тъй ще послѣдватъ бѣгающата кавалерия. Който побѣди султана и еничеритѣ, той ще земе вѣнецътъ на славата. Младиятъ краль като забрави молбата и разпореждането на своя вѣренъ пълководецъ, далъ е заповѣдь за настжпление. Съпровожданъ отъ своята дружинка и отъ 500 конници, които сж били прѣдназначени за него, той тръгналъ по сждбоносния пжть, отъ който нѣмалъ никогашъ да се завърне. Кралътъ се впусналъ къмъ неподвижната стѣна на еничеритѣ и като доближилъ до нея, билъ обсипанъ съ стрѣли; послѣ миналъ прѣкопи [2]) и други прѣпятствия и най-послѣ стигналъ до високитѣ щитове на еничеритѣ. Но нищо не го спирало и той съ геройска рѣшителность пробива компактнитѣ редове на еничеритѣ. Каленитѣ въ боя опитни войници на султана смутили се за малко врѣме и се отворили еничерскитѣ редове, които изново се затворили и кралътъ съ своята дружина, заобиколенъ отъ всички страни, отчаяно се борилъ съ геройскитѣ еничери [3]).

Когато се завърналъ Гунияди и се научилъ съ очудване за станалото, той, съ тжга на сърце, на бързо се отправилъ къмъ еничеритѣ, за да спаси краля. Но било вече късно [4]).

---

[1]) Д. А. Ихчиевъ стр. 616—617.

[2]) Тѣ били укрѣпени съ побити колове (L'univers. Histoire. Provinces Danubiennes et Roumaines. Chopin et Ubicini. Paris MDCCCLV. стр. 66).

[3]) Horvath. стр. 299—300.

[4]) Horvath. 300.

Ето какъ описватъ турскитѣ лѣтописци кралското нападение. Кралтъ възгордѣнъ отъ вървежа на боя, като виждалъ жалкото полюжение на султана, помислилъ, че послѣдния ще бѣга, и съ ярость извикалъ на своитѣ войски: „войници на щурмъ къмъ султановитѣ войски!“ И самъ той на конь, съ гола сабя въ ржка се спусналъ напрѣдъ, като мислѣлъ, че съ единъ замахъ на сабята си ще покоси мюсюлманскитѣ войници-еничери, които му се изпречатъ и ще отиде направо до военния станъ на султана, гдѣто или ще му отсѣче главата, или ще го земе живъ въ плѣнъ.

Кръвнишкитѣ очи на злополучния краль мѣрили право въ срѣдата на оня полкъ, гдѣто се намиралъ самиятъ султанъ, възседналъ на своя сивъ конь. Въ този критически моментъ османскитѣ войници сгжстили много силно редоветѣ около султана и образували една непристжпна стѣна отъ хора. Султанътъ, макаръ и малко отначало уплашенъ, не изгубвалъ присжтствие духа и, уповайки се на Божията помощь, хладнокръвно чакалъ неприятелската атака.

Кралтъ съ пуснатъ въ пълненъ бѣгъ конь и съ гола дълга сабя показалъ чудеса отъ храбрость, като съсичалъ всичко, каквото му се падне по пжтя и окуражавалъ своитѣ войници съ думитѣ: „Войници! Не бойте се; вървете храбро слѣдъ мене! цѣлта ни е да раздѣлимъ неприятеля на двѣ части, да си отворимъ свободенъ пжть и да обиколимъ самия султанъ въ срѣдата, слѣдъ което ще го погубимъ и ще спечелимъ пълна побѣда.“

Наистина, гявуритѣ съсѣкли много мюсюлмански войници и пълководци и успѣли да раздѣлятъ османскитѣ войници на двѣ части и да влѣзатъ посрѣдъ тѣхъ; заобиколили султана, кральгъ се впусналъ въ пълненъ коненъ бѣгъ къмъ него да го убие. Въ този моментъ обаче, когато той Владиславъ се намиралъ само на двѣ-три крачки отъ султана, за нещастие на гявуритѣ, единъ старъ ветеранинъ и опитенъ въ битки еничеринъ, на име Коджа-Хадъръ, се впусналъ съ коня си, прѣсѣкълъ главата на кралския конь, свалилъ краля и съ единъ замахъ му отсѣкалъ главата. Тя била веднага отнесена при султана, който възрадванъ отъ сполуката, прѣгърналъ нѣ-

колко пѫти смѣлия еничеринъ, благодарилъ му и го възнаградилъ богато [1]).

Като извадилъ кралската глава отъ шлема, той заповѣдалъ да я одератъ и съ различни миризливи трѣви да я турнатъ въ кожа, напълнена съ памукъ за да не се развали. Султанътъ заповѣдалъ да се разчеше косата и да се нареди прилично така, че се струвало, като да е била жива. Той заповѣдалъ да се натъкне главата върху единъ дългъ прътъ и да се носи съ викъ: „че Богъ му отдалъ неприятеля въ рѫцѣ“ [2]).

Слѣдъ този обратъ въ военното щастие османскитѣ войници добили куражъ и се нахвърлили като гладни лъвове съ голи саби въ гявурскитѣ редове. Султанътъ заповѣдалъ веднага, да се прѣслѣдватъ бѣгащитѣ врагове чакъ до Дунава, и ако е възможно, да се унищожатъ до кракъ. По тази изрична заповѣдь на султана, Даутъ-паша, единъ отъ най-смѣлитѣ румелийски пълководци, се впусналъ съ своя отредъ срѣщу неприятелитѣ, прѣслѣдвалъ ги жестоко два деня и двѣ нощи — чакъ до Дунава и не снели оржжие, докато по-голѣмата часть отъ гявуритѣ не била уничтожена.

Съ стотини и хиляди гявури били заробени, а още повече били избити, полумъртви и тежко ранени, разхвърлени по пѫтища и друмища. Земята се обагрила и залѣла съ кръвь. Синъ и баща отъ гявурската тълпа били залавяни и безмилостиво убивани отъ нашитѣ юнаци. Турцитѣ упоени отъ кръвьта, дѣйствували като разярени хищни звѣрове.

Всичкитѣ военни припаси, принадлежащи на гявурската сгань, оставени на бойното поле били прибрани, като плячка отъ османскитѣ войници. Сѫщо така и всички гявурски драгоцѣнности, както и официалната имъ хазна, съставяли една плячка около 200—250 кола, която по заповѣдь на султана била раздадена отпослѣ.

Единъ отъ отличилитѣ се въ този бой пълководци е билъ и бѣлѣжитиятъ Азабъ-бей, когото султана богато възнаградилъ отъ частния си ковчегъ. Въ негова честь отъ плячката при тази битка била построена джамия въ Бруса на име: *„Азабъ-паша джамиси.“*

---

[1]) Д. А. Ихчиевъ стр. 617—618.

[2]) „Паметницитѣ на еничерина.“ II издание, стр. 77. (Санокъ 1857. гл. XXI). На полски.

Султанътъ заповѣдалъ още — отсѣчената глава на гявурския краль, както и завоевателниятъ актъ за трофеитѣ, спечелени като плячка отъ поразенитѣ гявури, да се прѣнесатъ въ гр. Бруса. Управлението на гр. Бруса, събрало първенцитѣ и населението разгласило радосната вѣсть за славната побѣда на султанъ Мурада и се разпоредило да се украси и илюминира града най-тържествено. Слѣдъ това тамкашниятъ голѣмецъ Али-бей съ множество първенци граждани излѣзълъ вънъ отъ града да посрѣщне съ обичайната церемония царския актъ и отсѣчената глава на маджарския краль, която носѣха въ единъ сждъ съ медъ. Главата била извадена отъ сжда, измита въ р. Нилоферъ, набодена на дълъгъ прътъ и съ пѣсно-пѣние на стихове отъ Алкорана внесена въ града. Тя била разнасяна цѣлъ день изъ Бруса, обиколени били съ нея всички градски улици и главата била посочвана на всички класи отъ населението, което съ възторгъ и ентусиазъмъ викало: „долу проклетата глава и нека тя бжде вѣчно робъ; нека отъ родъ въ родъ гявуритѣ да се покоряватъ на султанитѣ“ [1]).

III.

Извѣстието за смърьта на краля се разпространило съ свѣткавична бързина на бойното поле и по околнитѣ мѣста. Християнитѣ обезкуражени ударили въ бѣгъ по посока къмъ Добричъ и къмъ западъ. Споредъ турския лѣтописецъ почти цѣлото бойно поле, което се простирало на три деня пжть, било буквално покрито съ труповетѣ на дяволската гявурска тълпа [2]).

Главната посока на бѣгането била къмъ Дунава прѣзъ Добричъ. Християнската пѣхота не е могла да избѣга далечъ, та е била уничтожена близо до бойното поле. Но и значителна часть на християнската „тежка“ кавалерия е била уничтожена отъ турската „лека“ кавалерия. Християнскитѣ конници сж били облечени съ панцири и ризници. Султанътъ изпратилъ 25 такива гявурски плѣници като подаръкъ на египетския султанъ, който се очудилъ като виждалъ тия великани-

[1]) Д. А. Ихчиевъ стр. 619—622. —

[2]) Д. А. Ихчиевъ. стр. 626.

гявури, вързани и водени подъ конвой [1]). Много войници трѣбва да сж били избити изъ урвитѣ и лащинитѣ, що се намиратъ по склона на варненскитѣ възвишения, които се простиратъ между Варна и с. Русларъ. Така напр. една група християнски войници е била нападната и избита до Параджикъ-чешма, между с. Русларъ и Баиръ-Баши (гл. картата). Надъ чешмата има скалисти позиции, гдѣто тѣ се защищавали. Въ 1906 г. е билъ намѣренъ на това мѣсто единъ скелетъ и до него една дълга сабя, остра отъ двѣтѣ страни. Такива саби имали християнскитѣ войници въ сражението въ 1444 г. [2]).

Много войници сж загинали на полята задъ билото на варненскитѣ възвишения. Край пжтя отъ с. Пашакьой за с. Кьомурлукъ (гл. картината) има нѣколко надгробни побити камъни наречени „джамалъ-мезарле“ (т. е. джамалски гробища [3]). Прѣдполагаме, че тука сж погребени войници отъ 1444 г. По прѣдание въ тѣхъ ужъ сж погребени „джамали,“ които ходили отъ село на село; на туй мѣсто се срѣщнали двѣ дружини отъ тѣхъ, скарали се и се избили.

Отъ бѣжанцитѣ най-добъръ шансъ за сполучливо избѣгване сж имали тѣзи, които тръгнали по „шарапъ-йолъ“ (гл. картата) къмъ в. Баиръ-баши (надъ с. Аджемлеръ), отгдѣто тѣ могли да вървятъ по равния пжть къмъ Добричъ, по водораздѣла на Батовската и Гюнъ-догденската рѣки (по посоката на сегашното държавно шосе между с. Аджемлеръ и Добричъ).

По лоши пжтища сж тръгнали тѣзи, които ударили по направление къмъ с. Кьомурлукъ и Саржгьолъ. Тукъ тѣ минали дълбокия долъ на Дервенската рѣка (между с. с. Дервентъ и Влахларъ), въ мѣстностьта наречена „Морали.“ Самото название показва, че тука сж мрѣли хора [4]). Прѣди единъ мѣсецъ донесе оттукъ доп. членъ на археологическото дружество Г. Петровъ (земледѣлецъ въ с. Паша-кьой) една

---

[1]) Стр. 622.

[2]) Chalcocondylas. 344. — Кехлеръ стр. 56.

[3]) Стари гробища съ такова название се срѣщатъ и на другждѣ изъ варненския окржгъ (напр. джамалски гробища между с. с. Невша и Бейлий)

[4]) Отъ „мрети,“ „моръ.“ Въ Чехия се срѣщатъ аналогични названия на мѣстности и села: Морани, мори, морини и др. (Х. К. Шкорпилъ. Могили. Пловдивъ 1898, стр. 19).

желѣзна сабя (малко изкривена); тя била намѣрена въ единъ гробъ заедно съ нѣколко стрѣли и юзда.

Въ най-лошъ пѫть сѫ попаднали обаче тѣзи бѣжанци, които ударили прѣдъ Влахларъ отгдѣто тѣ навлѣзли въ дълбокитѣ гористи долове на Батова. Една дружинка като видѣла, че забъркала пѫтьтъ, качила се по стръмнитѣ склонове, що се намиратъ между с. с. Мустафа-Бейлеръ и Чукурево, къмъ с. Куюджукъ, гдѣто били настигнати отъ турцитѣ и избити. Прѣди около 20 години била коренена на това мѣсто гора и при това намѣрени човѣшки скелети и саби. Отъ тѣхъ си направили селенитѣ (отъ с. Куюджукъ) сърпове. Казватъ, че една отъ сабитѣ била изложена въ пловдивското изложение. Близу до мѣстото, гдѣто сѫ били намѣрени сабитѣ, се намира старо укрѣпление на в. „Слама канара.“ Прѣди нѣколко години сѫ били изкопани на него стрѣли, ризница и една сабя.

Още прѣди убиването на Владислава румѫнитѣ напуснали бойното поле съ богата плячка и бѣгали къмъ Дунава [1]). Тамъ сполучилъ да стигне послѣ и Гунияди, който билъ хванатъ отъ румѫнския князъ Дракулъ и тепърва пуснатъ слѣдъ като князътъ билъ заплашенъ отъ палатина Лаврентъ (Хедервари) и отъ маджарското народно събрание [2]).

Какво е станало съ безглавия трупъ на краля Владислава? Нѣма съмнѣние, че султанътъ се разпоредилъ да бѫде погребенъ [3]). Важни показания дава простиятъ войникъ Hans Märgest, който билъ плѣненъ въ сражението и държанъ 16 години въ турски плѣнъ. Приключенията си той разказалъ послѣ на германския поетъ М. Бехаимъ [4]). Отъ тѣзи свѣдения се вижда, че *кралътъ е погребенъ отъ гърцитѣ въ една малка гръцка черквица.* Коя е тази черквица? Прѣдполагаме, че тя е сегашната гръцка черквица св. Богородица (I участъкъ); въ пристройката ѝ сѫ погребани и неправославни християни, както се вижда това отъ надгробнитѣ мраморни плочи, нахо-

---

[1]) Horvath. 300.

[2]) Horvath.

[3]) Живота и трудове на М. Бехаимъ. Отъ Bleyer Jakab. На маджарски Будапеща 1902, стр. 70.

[4]) Ibidem стр. 70.

дящи се на пода на пристройката[1]). Въ тази пристройка, отъ лѣвата страна на черковната врата (западна), показано ни е било едно мѣсто (покрито съ тухли т. е. безъ надгробна плоча), гдѣто се намиралъ ужъ нѣкакъвъ много старъ гробъ. Прѣдполагаме, *че въ него е погребенъ безглавиятъ трупъ на Владислава.*

Въ сражението до Варна е падналъ както видѣхме погорѣ, анадолскиятъ беглербей Караджа паша и много други видни турци. Споредъ Бонфини паднали 30 хиляди турци, споредъ Бехайма 70 хиляди, а споредъ Длугоша загубитѣ отъ двѣтѣ страни възлизали на 80 хиляди. „Така не искамъ да побѣдя вече“ извикалъ ужъ султанъ Мурадъ, когато обикалялъ бойното поле и видѣлъ тука хиляди свои вѣрни прострени на земята[2]).

Кждѣ сѫ погребени мюсюлманскитѣ герои (шехити), паднали въ сражението? Прѣдполагаме, че тѣ сѫ погребени въ турскитѣ текета, които се намиратъ на бойното поле. Прѣди да поговоримъ за тѣзи текета ще кажемъ слѣдньото: Въ Косовското поле, се намира на сѣверозападъ отъ гр. Прищина, текето на султанъ Амуратъ I, който билъ убитъ въ своята палатка отъ Милошъ Обиличъ. Текето е съградено на онова мѣсто, гдѣто е билъ убитъ султана, който е погребенъ въ Бруса[3]). Въ гр. Скопие има теке на Гази-боба (побѣдитель) и свещенъ гробъ; той принадлежи на военния герой Хайдаръ-боба, който, споредъ прѣданието, е падналъ при прѣвземане на гр. Скопие. Текето и гробътъ се намиратъ въ скопската крѣпость[4]). Въ Сърбия, до гр. Прокуплье имало 7 текета (тюлбета) на седемтѣхъ паши, които паднали при прѣвземането на града. Основитѣ имъ личатъ още сега[5]). Подобни текета се срѣщатъ въ България на много мѣста както напр. текето на „Гази-боба“ (баща побѣдитель) въ Чехларското землище (въ Срѣдня гора), на *Акъ-язълж-боба* между Варна и Балчикъ (до с. Теке[6]) и др.

---

[1]) Едната отъ плочитѣ има английски надпись (Evelina Louisa 1856 д.). а другата италиянски надпись (Paolo Bianchi. 1845. MDCCCXLV).

[2]) Horvath 300.

[3]) Boué. Европейска Турция. Нѣмско издание. I 581.

[4]) Сборникъ министерството. София. 1898.

[5]) Миличевичъ. Сърбия. стр. 376.

[6]) Споредъ християнитѣ въ текето е погребенъ св. Атанасъ. Текето било основано ужъ отъ султана Акъ-язълж (отъ Анадолъ). Въ врѣмето на руската

Текета на варненското бойно поле сѫ три (гл. картата), а именно:

1) До 5-й километъръ, край добришкото шосе, теке, наречено „*Паша-боба*“ или „*Хаджи-боба текеси.*“ По прѣдание въ него е погребенъ единъ паша. Надгробниятъ камъкъ билъ ужъ задигнатъ отъ руситѣ въ 1829 г.[1]). До текето било разположено бившето турско село Кадж-кьой[2]).

2) Между с. с. Паша-кьой и Аджемлеръ се намира на едно лично мѣсто една висока правена могила и на нея има съборено малко теке, наречено „*Мерсинъ-боба-теке*“[3]). До текето има аязма и единъ новъ параклисъ „св. Константинъ и Елена,“ до който става съборъ на 21 май. До аязмата има чушма съ турски надписъ отъ 1167 год. (т. е. прѣди 159 год). По прѣдание тукъ билъ убитъ единъ войвода на когото била отсѣчена главата (въ едно сражение). Безглавиятъ войвода (на конь), съ калачка въ рѫка, стигналъ до първото теке, гдѣто трупътъ му падналъ и билъ погребенъ. Главата му била погребена въ второто теке[4]). Споредъ друго едно прѣдание войводата държалъ главата си въ рѫцѣ. Подъ текето се намира старо селище на бившето село Ментеше[5]) (гл. картата),

---

окупация Д. Т. Стамболиевъ въ с Теке билъ очевидецъ, когато гробътъ въ текето билъ отворенъ. Той се спусналъ въ гроба и на дъното му, върху петь чамови дъски, видѣлъ човѣшки скелетъ безъ глава и съ сложени рѫцѣ на гърдитѣ. Краката положени къмъ източната страна. Гробътъ е дълъгъ около 2 метра, широкъ около 1·5 м. и дълбокъ ок. 2 м. Стѣнитѣ му сѫ съградени отъ дѣлани камъни, а покривътъ отъ мраморни плочи. Отвънъ гробътъ е 4·5 м. дълъгъ и 2·10 м. широкъ. До текето се намиратъ развалини на едно голѣмо здание съ високъ коминъ (имаретъ или мънастирска гостилница за пѫтници). Въ 1872 г. заварилъ тука пѫтешественикътъ Каницъ 26 дервиша (III. 1881 г. стр. 219 и др.). — Главата на скелета въ текето (въ гроба) била ужъ задигната отъ руситѣ въ 1828 г. (Иречекъ, Пѫтувания. На чехски стр. 612). — Текето било подържано отъ 10 околни села, като: с. Теке, Геикчилеръ, Ала-клисе, Екрене и др. Тѣзи села не сѫ плащали десятъкъ.

[1]) Иречекъ, 623.

[2]) Както казватъ стари турци, зимали отъ това село, както и отъ близкото Паша-кьой — своята заплата варненскитѣ кадии и пашата.

[3]) Мерсина е крайморски градъ въ Анадолъ (65 кил м. на югозападъ отъ гр. Адана).

[4]) Х. и К. Шкорпилъ. Могили. стр. 29. За царь Шишманъ има прѣдание, че турцитѣ му отсѣкли главата и че той вървѣлъ безъ нея. Съгледалъ го единъ овчарь и казалъ „човѣкъ безъ глава.“ Въ този моментъ паднала му главата, ритнала 7 пѫти и на туй мѣсто изврѣла вода на 7 мѣста (до Самоковъ).

[5]) Ментеше е градецъ и санджакъ въ Мала-Азия (Анадолъ). — Види се, че основателтъ на старото село е билъ нѣкой турчинъ отъ Ментеше въ Анадолъ. Пѫтешественикътъ Barth (Reise durch europäische Türkei, Berlin 1864, стр. 39) споменува, че въ околностьта на гр. Карлово има село Ментешеле (види се, че то е сегашното с. Минтишилий), което добило името си отъ нѣкой си „Ментеше.“ По прѣдание султанъ Мурадъ II е далъ това село на 24 турски фамилии, които се ползували отъ приходитѣ му.

което сѫществувало още прѣди 80 години. По-надолу отъ селището се намира, близу до шосето Варна—Добричъ, една чушма, наречена „Кара-Ахмедъ-чушмеси“ (съ турски надписъ отъ 1257 г. т. е. прѣди 69 години).

3) Близу до пѫтя отъ Варна за с. Кьомюрлукъ, на терасата на която е била разположена въ 1444 г. турската войска (азапитѣ и др.), се намира разваленото теке, наречено „*Карачъ*“ (т. е. брѣстово теке). По прѣдание въ него е погребенъ единъ арапинъ, падналъ въ едно сражение.

Прѣдполагаме, че мюсюлманскиятъ шехитъ (герой), който е погребенъ въ първото теке, е анадолскиятъ беглербегъ Караджа-паша; шехитътъ на второто теке, е види се, нѣкой пълководецъ отъ гр. Мерсина (въ Анадолъ), а шехитътъ на третьото теке — нѣкой арапски прѣдводитель на неправилната турска войска (отъ азапитѣ или отъ акинджитѣ).

Въ заключение остава да кажемъ нѣколко думи за искуственитѣ могили, които се намиратъ на бойното поле. Прѣдположението, че въ една отъ тѣхъ, а именно въ „*Мешелитепе*“ е погребенъ кралскиятъ трупъ, е споредъ нашето мнѣние погрѣшно. Поляцитѣ въ 1856 г. поставили паметникъ на казаната могила безъ да иматъ нѣкои положителни свѣдѣния кѫдѣ е билъ погребенъ кралскиятъ трупъ, защото у полскитѣ лѣтописци нѣма никакви свѣдѣния за погребението на Владислава. Поляцитѣ сѫ избрали за паметника една отъ найличнитѣ могили на бойното поле. Всичкитѣ могили, които се намиратъ на западъ отъ Варна, считаме за тракийски гробници, подобно както и петьтѣхъ могили, които се гледатъ отъ града къмъ югъ (на галатскитѣ възвишения). Още прѣди основанието на града Варна сѫ обитавали тукашнитѣ страни тракийци (кробизи). Могилитѣ, които се намиратъ до самия градъ въ турскитѣ гробища и до памучната фабрика принадлежатъ на тракийското население въ древния Одесосъ (Варна). А могилитѣ, които се намиратъ въ мѣрата на с. Паша-кьой принадлежатъ на тракийското поселение, което било разположено между Бааламъ-дере, Евленъ (Еленъ)-дере и добришкото шосе. Слѣди отъ поселението се срѣщатъ особенно на югоизтокъ отъ с. Паша-кьой въ мѣстностьта „Малъ-тарла.“ На близкия връхъ „Гебекъ-мешели,“ било тракийско светилище; тукъ

били изкопани мряморни плочи съ изображение на „тракийски конникъ“ и автономни римски монети на гр. Марцианополъ (рѣка-Девня). Къмъ най-личнитѣ могили на поселението принадлежатъ двѣтѣ високи могили „Мешели-тепе,“ послѣ високата могила, върху която се намира полусъбореното теке „Мерсинъ боба“ и „Голѣма могила“ или „Коджа-тепе“ (на югъ отъ шосето). Че нѣкои отъ могилитѣ се наричатъ „Мурадъ-тепе,“ „Санджакъ-тепе“[1]) и „Кара-папазъ-мезара“[2]) (т. е. гробъ на черния попъ) е невѣрно. Могили съ такива названия нѣма.

Само върху нѣкои отъ могилитѣ, които се намиратъ между гр. Варна и съединенитѣ рѣкички Кемеръ-дере и Планово-дере (на сѣверъ отъ добришкото шосе) имаме съмнѣние, че въ тѣхъ сж засипани падналитѣ християнски и турски войници отъ 1444 г. Нѣма съмнѣние, че султанъ Мурадъ, който три деня се е бавилъ на бойното поле[3]) се е разпоредилъ да се погребатъ труповетѣ. Възможно е, че сж били заровени на нѣколко мѣста и че върху тѣхъ е била насипана могила[4]). Турцитѣ вѣрватъ, че въ могилитѣ сж погребени хора, които сж паднали въ сражения[5]). Не е за вѣрване съобщението на консулътъ Vretos[6]) че: „слѣдъ сражението въ 1444 г. сж били нахвърлени отъ турцитѣ десетъ хиляди мъртви трупове въ езерото.“

Разкопкитѣ, които тъкми да прѣдприеме Варненското археологическо дружество въ могилитѣ на бойното поле, ще кажатъ послѣдна дума за произхождението имъ.

---

[1]) Kanitz 1882. III. 133.

[2]) Jirecek 623.

[3]) Кехлеръ 65.

[4]) Римскиятъ историкъ Титъ Ливий споменува, че слѣдъ битката у Циноцефалъ въ 197 г. прѣди Р. Хр. побѣденитѣ македонци останали непогребени. Подиръ петь години е минавалъ покрай бойното поле сирийскиятъ краль Антиохъ; той заповѣдалъ на своитѣ войници да събератъ коститѣ, които сж били пръснати на бойното поле, да ги турнатъ на едно мѣсто и да насипатъ върху тѣхъ една могила.

[5]) Посланикътъ при Султанъ II — Бусбекъ споменува въ своето пътешествие за Цариградъ, че пловдивското поле е посѣяно съ могили, за които турцитѣ приказватъ, че сж нарочно направени за да служатъ като споменъ отъ биткитѣ, които едно врѣме сж ставали по тия полета. Въ тия могили сж ужъ погребени хората, които сж паднали въ тия войни (Период. списание, София VI. 15. — Могили. Х. К. Шкорпилъ Пловдивъ 1898 стр. 31).

[6]) La Bulgarie ancienne et moderne. S-t. Petersbourg 1856.

Варненското сражение

въ съчинението „свѣтовни събития [1]).“

Свѣтовна знаменитость добила Варна съ едно страшно сражение въ 1444 г. Това сражение било най-капризното и най-чудно въ военната история. Християнитѣ — маджаритѣ и поляцитѣ — подъ командата на Владислава и Гунияди най-напрѣдъ побѣдили [2]), но били въ послѣдния моментъ надвити съ една загуба отъ десетъ хиляди души и на всички нейни военни припаси. Турцитѣ внезапно побѣдили (съ загуба 30 хиляди души), съ което си осигурили владичеството въ Европа и докарали съ това завладяването на Цариградъ.

---

[1]) Weltereignisse. C. Goehring. Leipsig 1885. стр. 251.

[2]) Гледай описанието на сражението.

„Владиславовъ отдѣлъ“ при Варненския музей.

(Съобщава Шкорпилъ. Съ една картина на варненската битка).

При музея е уреденъ особенъ отдѣлъ подъ название: „*Владиславовъ.*“ Въ него сж изложени разни прѣдмети, като оржжия, картини и др. прѣдмети, отнасящи се до сражението въ 1444 г. Отъ картинитѣ най-интересна е снимката отъ картината на прочутия полски живописецъ Янъ Матейко. Картината прѣдставя „*сраженіето при Варна.*“ Оригиналътъ ѝ е билъ купенъ въ 1880 г. отъ маджарското правителство за картинната галерия въ гр. Будапеща за петь хиляди лева (гледай картината). Нѣма съмнѣние, че Владиславовиятъ отдѣлъ ще се обогати съ врѣме още съ други спомени отъ сражението [1]). Археологическото дружество съжалява, че обѣщаната на музея сабя отъ 1444 г., намѣрена до с. Аджемлеръ е изнесена отъ Варна чрѣзъ нашия съгражданинъ Н. Станковъ (прѣдприемачъ)[2]). Консулъ Вретосъ, въ своето описание на България, издадено на френски въ 1856 г., пише, че слѣдъ сражението въ 1444 г., сж били хвърлени въ варненското езеро десеть хиляди войнишки трупа и че рибаритѣ намирали сега при ловение на риба, парчета отъ емайлирани брони и шлемове.

Сабята на Владислава попаднала ужъ въ 1836 г. въ сбиркитѣ на руския царь. Върху костенната дръжка на сабята е издълбанъ бѣлъ орелъ съ кръстъ на гърдитѣ му [3]).

---

[1]) Разни военни припаси, ризници, шлемове и др. прѣдмети, останали отъ сражението сж били ужъ намѣрени отъ поляци прѣди 30 г. въ околностьта на Варна. Тѣзи прѣдмети се пазятъ ужъ въ разни полски музеи въ Рапрсвилъ, Краковъ и др. (Д-ръ Хр. Кесяковъ. Сборникъ на народни умотворения. София VIII. стр. 447 заб.).

[2]) Сравни стр. 12 и 13 на първия годишенъ отчетъ на археологическото дружество въ Варна.

[3]) I. I. Kraszevski. Vizerunki kniazat i krolov polskich Varsava. 1888. str. 202.

Писмото на царь Николай I.

за поставяне паметникъ на Владислава въ Варшава.

Съобщава Шкорпилъ.

Руситѣ прѣвзели въ 1828 г. града Варна, слѣдъ тримѣсечната обсада, прѣдъ очитѣ на самия царь Николай. Царьтъ посѣтилъ съборната черква, която слѣдъ като напусналъ, заповѣдалъ да се раздадатъ хилядо златни минца на най-много пострадалитѣ отъ обсадата фамилии [1]). Още въ сѫщия день царьтъ изпратилъ на главнокомандующия графъ Воронцовъ една златна сабя съ саморѫчно писмо, което има слѣдньото съдържание [2]).

Варна, 11 октомврий 1828 г.

Генералъ-адютантъ
Графъ Воронцовъ,

Слѣдъ като поблагодарихъ на Всевисшия, който охранява правото и който короняса руското оръжие съ новъ успѣхъ, желая да почета спомена на моя знаменитъ прѣдшественикъ, който изгуби подъ стѣнитѣ на Варна побѣдата и живота си, но не и честьта си. Тука е мѣстото, гдѣто юнашкиятъ синъ на Ягелона — Владиславъ, полски краль, загина, когато воюва подъ знаменосеца на християнството. Не се знае мѣстото, гдѣто почива пепелта му; азъ искамъ, обаче да увѣковеча спомена му по достоенъ начинъ въ главния градъ на Полша. Азъ опрѣдѣлвамъ за тази цѣль 12 топа отъ онуй число [3]), което прѣвзехме въ Варна. Подарявамъ ги на града Варшава, кѫдѣто тѣ ще бѫдатъ веднага изпратени. Тѣзи топове нека бѫдатъ поставени на най-подходящо мѣсто [4]), по заповѣдьта на Н. Ц. В. Царевичътъ, за честь на героя, когото вече нѣма, за честь на храбритѣ руски войници, на които побѣдата отмъсти неговата смърть. Азъ Ви натоварвамъ съ изпълнението на моята воля и съмъ всѣкогашъ Вашъ благосклоненъ

Николай.

---

[1]) Най-много е пострадалъ първия и втория участъкъ. Кѫщитѣ били разсипани при обстрѣлването на града.

[2]) Каницъ. (Дунавска България и Балканътъ. На нѣмски. Липискъ 1882. II. стр. 196).

[3]) 162 топа.

[4]) Паметникътъ не билъ поставенъ, както ни съобщава отъ Варшава генералъ А. Мошковъ и то види се по причина на полското възстание въ 1830 г.

Паметникъ на Владислава.

Съобщава Шкорпилъ.

Споредъ лѣтописецътъ Калимахъ султанъ Мурадъ поставилъ на мѣстото, гдѣто билъ намѣренъ кралския трупъ, единъ стълпъ съ надписъ, въ който се споменувало за сражението[1]).

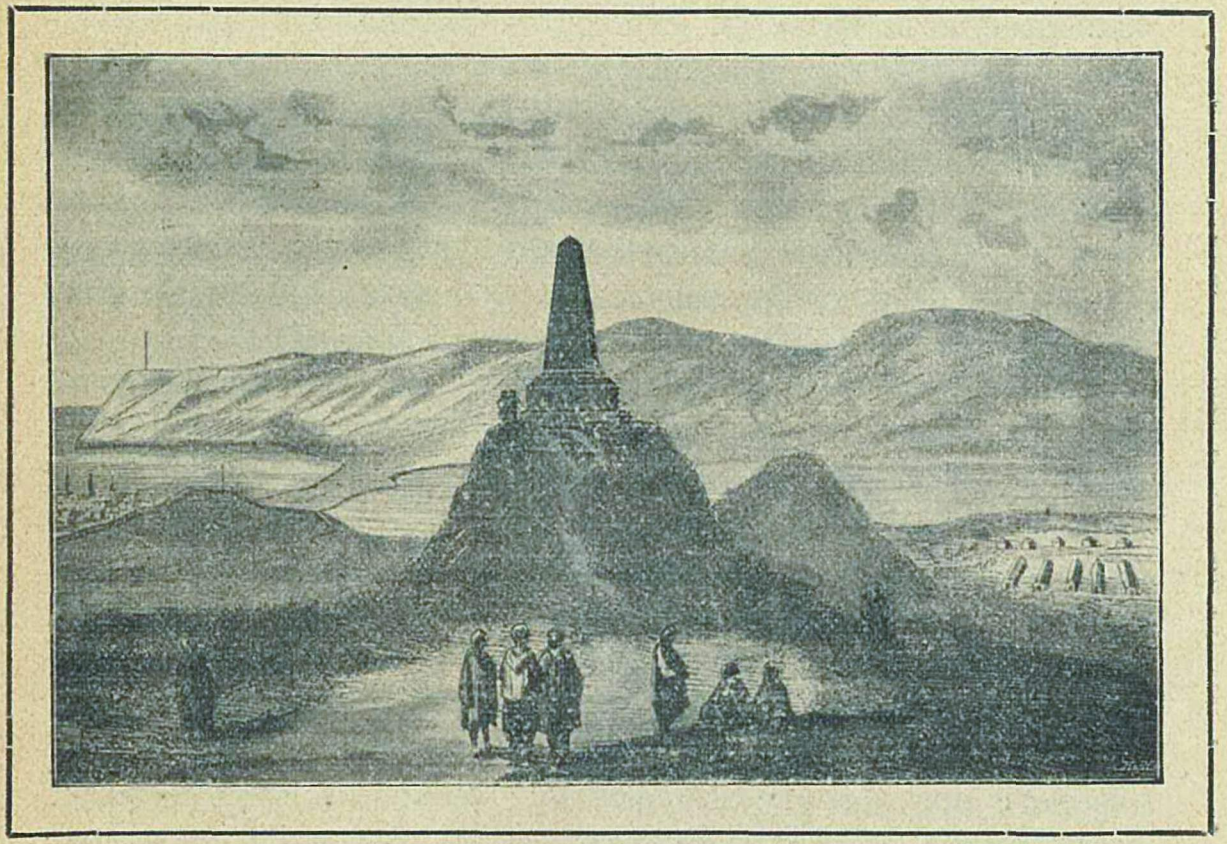

Паметникътъ на Владислава
(поставенъ въ 1856 г. и разрушенъ слѣдъ нѣколко дена).

Въ Кримската война (въ 1856 г.), поляци, които служили въ турската армия[2]), поставили единъ гранитенъ паметникъ

[1]) Иречекъ (Пѫтувания изъ България, на чехски стр. 623).

[2]) Въ 1853 г. съставилъ полякътъ Садъкъ паша (М. Чайка Чайковски) християнски полкъ отъ поляци и други доброволци (славяни) съ славянска команда. Полкътъ ималъ знаме, на което на червено поле личалъ турскиятъ полумѣсецъ, а на синьо-православниятъ кръстъ. — Садъкъ паша е авторътъ на извѣстнитѣ исторически романи: „Кърджали“ и др.

(обелискъ) на полесражението, а именно на едната (сѣверната) отъ двѣтѣ високи искуственни могили, наречени *„Мешели тепе“*. Могилитѣ се намиратъ близу до с. Пашакьой, на разстояние петь километра отъ гр. Варна, на дѣсно отъ пѫтя за Добричъ. На картинката, която е приложена тукъ, се гледатъ двѣтѣ могили съ паметника, на дѣсно — военни складове, до бившето турско село Каджкьой, а на лѣво — градъ Варна, ивицата между морето и езерото и галатскитѣ възвишения. Картинката е напечатана отъ полскитѣ емигранти на отдѣленъ листъ [1]) въ Парижъ въ 1857 г.; подъ нея има надписъ, който билъ издълбанъ на паметника отъ четиритѣхъ му страни на полски и латински съ слѣдното съдържание: *„на краль Владислава III отъ Ягиелони и на полскитѣ рицари, паднали до Варна на 10-й ноември 1444 г.* — Отъ полската дивизия подъ прѣдводителството на Влад. графъ Замойски, 3-й май 1856 г. Паметникътъ билъ съграденъ и надписътъ издълбанъ отъ Станислава Юлиянъ графъ Остророгъ, капитанъ на 5-й полкъ на полската кавалерия (улани). Слѣдватъ стихове на Остророга, напечатани на страница 3 (гледай).

Полскиятъ паметникъ билъ 2.5 м. високъ. При освещаването му на 3-й май 1856 г. присѫтствували полскитѣ графове Замойски, Остророгъ и др., облѣчени въ скѫпоцѣнни народни носии. Населението мислѣло, че подъ паметника били заровени нѣкакви скѫпоцѣности на Владислава, та слѣдъ нѣколко дни иманяри (малджии) срутили една нощь паметника, за да задигнатъ скѫпоцѣноститѣ. Отъ очевидци поляци които присѫтствували при постройката на паметника се научихме, че никакви скѫпоцѣности не сѫ били намѣрени или заровени при копание основитѣ му. Невѣрно е, слѣдователно, съобщението на Иоанъ Николау, че въ 1854 г. Розницки, началникъ на полската дивизия, направилъ разкопки на могилата и че всрѣдъ трѣни, камъни и чакълъ той намѣрилъ кости отъ човѣшки трупъ, една диадема, една сабя и единъ кръстъ съ седемъ голѣми зелени камъни [2]). Погрѣшно е отбѣлѣзана годината (1854) и името на началника.

---

[1]) Листътъ е подаренъ на Варненския музей отъ полския музей въ Раперсвилъ (Швейцария). — Описанието на паметника е обнародвано въ полския илюстрованъ вѣстникъ „Klosy“ XXXIV. (Варшава 1882 стр. 266 подъ заглавие: *„Варненско поле“).*

[2]) „Одисосъ“ (Варна), на гръцки, стр. 158—159.

Варненското археологическо дружество счита за своя първа длъжность да издигне паметникъ на юнашкия краль Владислава, който е дошелъ въ българска страна, 50 год. слѣдъ падането на Търново, да освободи християнскитѣ народи, които пъшкаха подъ турско иго. На освободена България се налага свещенъ дългъ да издигне знакъ за споменъ на самоотвържения Владиславъ, както и на всички други загинали въ сражението до Варна.

Дружеството тури основа на фондъ за дигане паметникъ и поиска отъ Варненската община [1]) една могила, на западъ до града (между циганската махала и добришкия пѫть), върху която да се издигне съ врѣме единъ обелискъ. Могилата се намира въ продължението на улицата, наречена „Владиславъ“ (Ташъ-йолъ). Въ засѣданието на дружеството на 17-й юний 1907 г. прѣдседателтъ Х. Шкорпилъ прѣдложи да се зематъ мѣрки за прѣименуването на близкото село „Пашакьой“ на „Владиславово.“

---

[1]) Съ заявление подъ № 291 отъ 6-й юний 1907 г.

Маджаритѣ за паметника на край Уласло (Владиславъ) [1].

Отъ маджарски прѣвелъ Вайнгартнеръ.

Въ България напослѣдъкъ работятъ нѣколко археологически дружества. Такова е между други и основаното въ 1901 г. Варненското археологическо дружество, което е издало своя първи годишенъ отчетъ въ 1907 г. *Този отчетъ съдържа нѣкои работи, които отъ маджарската точка зрѣние, заслужаватъ внимание.* Дружеството си поставило за задача да прослѣди бойното поле отъ 1444 г. По този въпросъ срѣщаме въ отчета слѣдното:

1) *Паметникътъ на полесражението.* Турцитѣ още въ 1444 г. поставили на бойното поле единъ паметникъ. Въ кримската война (въ 1856 г.) билъ поставенъ паметникъ отъ поляцитѣ. Още сжщата година паметникътъ билъ срутенъ отъ варненскитѣ гагаузи.

На освободената България се налага сега свещенъ дългъ да ознаменува полесражението съ единъ паметникъ. Инициативата за туй зима Варненското археологическо дружество. То има за сега скроменъ фондъ за дигане паметника. На 15 и 30 декември 1906 г. дружеството се е обърнало съ писма подъ №№ 368, 370, 397 и 398 до редакциитѣ на полскитѣ вѣстници: Дзиеникъ — полски (Лвовъ), Нова-реформа (Краковъ), Тигодникъ илюстровани (Варшава), Дзиеникъ берлински (Берлинъ) и Оредовникъ (Познань) съ позивъ за събиране помощи отъ австрийскитѣ, рускитѣ и германскитѣ поляци [2].

Паричнитѣ помощи ще бѫдатъ публикувани въ държавния вѣстникъ (София).

2) *Гробътъ на Уласло I* [3].

---

[1]) „Варненското бойно поле и гробътъ на Уласло I (Ulaszlo kiràly)“ отъ Д-ръ Jànos Melegdi [Szazadok (вѣкове), списание на маджарското историческо дружество въ Будапеща. Год. XLII, брой I отъ 15 януарий 1908 г. стр. 85—87].

[2]) Не сѫ получени още никакви помощи отъ Полша.

[3]) Първий годишенъ отчетъ на Варненското археологическо дружество за 1906 г. стр. 11.

3) *Търсението на потъналитѣ войници въ Девненското езеро* [1]).

4) *Сабята отъ сраженията въ 1444 г.*

Маджарското историческо дружество трѣбва да помогне на Варненското дружество при поставянето на новия паметникъ, съ условие, че ще бѫде туренъ на него и маджарския надписъ (тъй като Уласло билъ и маджарски краль). Освѣнъ това трѣбва да се помогне на Варненското дружество въ търсенето на кралския гробъ.

---

[1]) За търсенето отпуснало флотското управление въ Варна (гл. първия отчетъ стр. 11—12) едно катерче. Командантътъ на катерчетата Б. Поповъ (портовъ командантъ) прѣдложилъ да се спуснатъ на езерното дъно три успоредни желѣзни пръчки, върху които да се закачатъ „кошки“ (куки) въ шахматно положение. По този начинъ ще могатъ да се изкаратъ и малки прѣдмети — Изучванията ще станатъ въ източната часть на езерото, между гр. Варна и найтѣсното мѣсто на езерото, което се намира до с. Инджекьой (това мѣсто е хилядо метра широко). Отъ 1444 г. до днесъ, т. е. въ продължение на 564 г. сигурно се образували на езерното дъно доста дебели утайки и то особенно по тѣзи мѣста, гдѣто се вливатъ въ него рѣкички като до Пейнарженския долъ, послѣ долътъ до чушмата Максудъ-аа (задъ памучната фабрика) и дерето, което прѣсича Добришкото шосе между 4 и 5 километъръ). Въ другитѣ части на езерото утайкитѣ ще бѫдатъ сравнително слаби, защото езерната вода се размѫща само въ врѣме на проливни дъждове. Въ тѣзи части на езерото, гдѣто утайкитѣ сѫ слаби, сѫ били види се, намѣрени отъ рибари, при ловение риба (съ мрѣжи) парчета отъ емайлирани брони и шлемове (Vretos. La Bulgarie ancienne et moderne 1856). Да не сѫ били намѣрени показанитѣ прѣдмети, не щѣхме да вѣрваме, че е възможно да се намѣрятъ каквито и да е слѣди отъ потъналитѣ въ езерото войници.

Съмнѣваме се въобще, че християнската кавалерия, която била облѣчена съ тѣжки ризници, панцири и др. се рѣшила да прѣгази езерото. Сѣверниятъ брѣгъ на езерото е лесно достѫпенъ въ най-източната си часть, по дола до Максудъ-аа и на западъ отъ него. Отъ Максудъ-аа къмъ югъ езернитѣ дълбочини сѫ слѣднитѣ: най-напрѣдъ 1—3 метра, послѣ 10 м. и нататъкъ 9, 8, 6, 4, 3, 2 и 1 м. Най-голѣмата дълбочина (10 м.) се намира на разстояние 150 м. отъ сѣверния брѣгъ. — На най-тѣсното мѣсто на езерото (до с. Инджекьой) дълбочинитѣ сѫ слѣднитѣ: $1^1/_2$, $2^1/_2$, 4, $12^1/_2$, 16, 18. 19, 18, 16, 15, 11, $5^1/_2$, $1^3/_4$, 1, $^3/_4$, и $^1/_2$ м. При 1000 м. ширина на езерото (до Инджекьой) голѣмитѣ дълбочини (отъ 11—19 м.) държатъ разстояние 800 м.

ПОЗИВЪ

за събиране помощи за фонда за издигане паметникъ на Владислава Варненчикъ.

Слѣдъ разбиването воюващата югославянска ратъ при Косово поле (1389 г.) отъ турцитѣ, подъ прѣдводителството на Мурада I, който и биде убитъ тукъ въ шатрата си отъ сръбски воинъ, почти цѣлиятъ Балкански полуостровъ подпадна подъ турското владичество. Тогава стана, слѣдователно и окончателното завоюване на България (1393 г.). Слѣдъ това сждбоносно за южнитѣ славяне събитие, немислимо бѣше вече сами да правятъ опити за своето освобождаване отъ силния и жестокъ султанъ, който ги държеше въ непосилно тежко робство, слѣдъ като разсипа цвѣтущи градове, изби и заточи славянскитѣ войводи и боляри, срути или прѣобърна въ джамии християнскитѣ храмове. И на нещастнитѣ южни славяни: българи, сърби и др. не остана друго, освѣнъ потайно, съ очи обърнати къмъ християнския западъ, да хранятъ болезнена надежда, дано се умилостиви Господь и имъ изпрати отъ тамъ избавление. И тая надежда не прѣставаше да се поддържа въ тѣхнитѣ сърдца отъ кръстоноснитѣ походи, които западъ повдигаше противъ турцитѣ, походи, които се свършваха съ поражение на християнскитѣ войски отъ турцитѣ — обстоятелство, което правѣше нещастниятъ българинъ, сър-

бинъ и др. да се обзематъ сѣ отъ по-безисходно и по-безисходно отчаяние. Отъ тѣзи освободителни походи заслужава да се споменатъ: походътъ на Сигизмунда Люксенбурски, Маджарски краль, който се свърши съ разбиването на християнитѣ при Никополъ (въ 1396 г.) и двата похода на маджари и поляци, прѣдводителствувани отъ младия и храбъръ полски краль Владиславъ Ягело (наречень Варненчикъ) въ 1443 и 1444 г. Първиятъ походъ се свършилъ съ разбиването на турцитѣ при Златица, Нишъ и др., а вториятъ — съ разбиването на християнитѣ при Варна — 10 ноември 1444 г. Въ това послѣдне сражение на християнитѣ поляци и маджари, подпомагани отъ българитѣ, Владиславъ, увлѣченъ отъ геройския подвигъ да бѫде въ първитѣ редове на битката, за да насърдчава християнитѣ-ратници, бива забѣлѣзанъ отъ еничеритѣ, заобиколенъ и убитъ, тукъ, въ околностьта на Варна.

Почитаеми Господине,

Въ околностьта на Варна, на 10 ноември 1444 г., слѣдователно, е станалъ послѣдниятъ опитъ за изгонването на турцитѣ отъ Европа отъ западното християнско войнство подъ прѣдводителството на полския младъ и храбъръ краль Владиславъ Ягело, наречень за това още Варненчикъ, който и геройски намѣрилъ своята смъртъ тука. Въ този моментъ, когато маджаритѣ и поляцитѣ се готвятъ да събиратъ помощи и разискватъ какъ по-бѣлѣжито да се увѣковѣчи паметьта на този славенъ человѣколюбивъ и храбъръ краль, на варненския гражданинъ, та и въобще на българина

се налага обязаность да засвидѣтелствуватъ своята признателность къмъ този нещастенъ царь-герой, който се е жертвувалъ и за освобождението на българитѣ отъ турцитѣ, като се увѣковѣчи както паметьта на неговото освободително дѣло, така и лично неговия геройски подвигъ съ подобаващъ вещественъ паметникъ, издигнатъ на мѣстото, дѣто е падналъ убитъ въ сражението съ турцитѣ. Да одѣйстви този актъ на признателность отстрана както на варненския гражданинъ, така сѫщо и на българския народъ, си вмени въ обязаность Варненското Археологическо Дружество, което, за да се образува фондъ за тая цѣль, честь има да Ви помоли, почитаеми господине, да спомогнете и Вие съ пожертвуване и отъ Ваша страна, споредъ колкото ще да Ви бѫде възможно. И най-малкитѣ вноски се приематъ съ благодарность. Имената на пожертвователитѣ, както и размѣритѣ на внесенитѣ отъ тѣхъ суми, ще бѫдатъ публикувани въ годишния отчетъ на дружеството.

Отъ Настоятелството
на
Варненското Археологическо
Дружество.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Стр.

Стихове, отъ Ст. Ю. графъ Остророгъ. 5

Сражението при Варна въ 1444 г., отъ Г. Димитровъ . 7

Походътъ на Владислава прѣзъ България и битката при Варна, отъ Х. К. Шкорпилъ 48

Варненското сражение въ съчинението „свѣтовни събития.“ 68

Владиславовъ отдѣлъ при Варненския музей. Шкорпилъ . 69

Писмото на царь Николай I, за поставяне паметникъ на Владислава въ Варшава, отъ Шкорпилъ. . . 70

Паметника на Владислава, отъ Шкорпилъ 71

Маджаритѣ за паметника на краль Владиславъ. Прѣвелъ Вайнгартнеръ 74

Позивъ за събиране помощи за фонда за издигане паметникъ на Владислава „Варненчикъ“ 76